

METİN İNŞÂSININ TEORİK VE UYGULAMADAKİ BAZI PROBLEMLERİ ÜZERİNE

Selçuk COŞKUN*

Özet

Hadislerle ilgili olarak, sübût ve delâlet problemi olmak üzere temelde iki problem söz konusudur. Bu iki problemin tespitinde son zamanlarda metin inşâsının önemli bir yer tuttuğu tartışılmaktadır. Bu çalışmada söz konusu teorinin sanıldığı gibi her zaman güvenilir ve geçerli sonuçlar veremeyeceğini gösteren bazı problemleri üzerinde durulmuştur. Konu, “Metin İnşâsının Teorik Problemleri” ve “Metin İnşâsının Uygulamadaki Problemleri” şeklinde iki ana başlık altında işlenmiş ve “metin inşâsı” terkîbinin ne anlama geldiği kavramsal ve olgusal olarak izah edilmiştir. Birinci başlık altında metin inşâsı ile ilgili kavramsal ve metodik problemler, ikinci başlık altında ise metin inşâsını yapanla ilgili problemler, inşâ edilecek metinle ilgili problemler ve son olarak da temel alınan kaynaklarla ilgili problemler üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sübût, Metin İnşâsı, Metin Tenkidi.

On Some Theoretical and Practical Problems of Text Construction

Abstract

Regarding the hadiths, there exist basically two problems mentioned as the certitude and the denotation of the hadith. It has been recently discussed that the text construction has taken a significant place in determining these two problems. This study focuses on some problems indicating that the results of the mentioned theory are not always reliable and valid as thought. In this sense; the study is analyzed under two main chapters as “The theoretical problems in text construction” and “The practical problems in text construction”. Moreover, what the combined notion of “text construction” means is explained in conceptual and phenomenological ways. The first chapter deals with the conceptual and methodological problems related to the text construction. In the second chapter, the problems concerning the text constructor and the text to be constructed are handled. Finally, the problems regarding the resources on which the study is based are the subject of the last part of this study.

Key words: Hadith, certitude of the hadith, text construction, textual criticism.

* Prof. Dr., Bayburt Ü. Rektörü, İlahiyat F., Hadis

Giriş

Hadîslerle ilgili temelde iki problem söz konusudur: Sübût problemi ve delâlet problemi. Bu çalışmada hem sübûtu, hem de delâleti yakından ilgilendiren, “metin inşâsı” terkihi ve uygulamasının problemlerinden bahsedilecektir.

Hadîs ilmiyle ilgilenenler, hadîslerin rivâyet süreci içerisinde bazı tasarruflara maruz kaldığını bilirler. Kısaca; manayla rivâyet, ihtisâr, taktî, hazf, ziyâde, idrâc diye adlandırılan bu tasarruflar, bazen rivâyet aşamasında râviler tarafından, bazen de yazılma aşamasında müellifler tarafından yapılmış olabilir.

Hadîs’in ilk râvîleri olan sahâbe, Hz. Peygamber’in bizzat muhataplarıdır. Bunlar Rasulullah’a ait bir sözü, bir bütün olarak dinlemiş olabilecekleri gibi, bir takım doğal sebeplerle, eksik dinlemiş de olabilirler. Eksik dinleyen bir tarafa bırakılırsa, bütün olarak dinleyen sahâbî veya sahâbîler, bir başkasına rivâyet ederken bütün olarak rivâyet etmiş olabilecekleri gibi, ihtiyaca gör parça olarak da rivâyet etmiş olabilirler. Yine bu hadîsi sahâbeden alan tâbîî, bütün olarak rivâyet edebileceği gibi, parça olarak da rivâyet etmiş olabilir. Bu durum, daha sonraki rivâyet aşamalarında da mümkündür. Sözlü rivâyet sürecinde zaman zaman bu tür doğal tahammül ve edâ tarzı sürdürülmüştür.

Daha sonra hadîsler tedvin ve tasnif edilirken, bu işlemi yapan müdevvin veya musannıflar da bazı tasarruflarda bulunmuş olabilirler.

Hadîs inşâ çabasında; taktî, ihtisâr/iktisâr, manayla rivâyet, ziyâde, idrâc diye ifade edilen tasarrufların, özellikle ale’l-ebvâb eserlerde çokça var olma ihtimali gözden kaçırılmamalıdır. Bu yüzden olsa gerek, ilk dönemlerde bazı hadîsçiler, hadîslerde yapılan bu çeşit tasarruflara karşı çıkmışlar¹, diğer bazıları da bilimsel ciddiyete riayet edilmek şartıyla kabul etmişlerdir². Durum böyle olunca, özellikle son zamanlardaki bazı hadîsçiler, batıdaki bazı uygulamalardan da esinlenerek, parça metinlerden hareketle orijinal metni bulma ve bütünleştirme gayreti içerisine girmişlerdir. Şüphesiz bu işlemin bir adı, bir de metodu olmalıdır. ‘Metinleri bütünleştirmek’, ‘ortak metni bulmak’, ‘metin inşâ etmek’, bu işlem için kullanılan terkiplerden bazılarıdır.

Son zamanlarda bu konuda gerek batıda, gerekse bizde bazı denemeler yapılmıştır. Görebildiğimiz kadarıyla Türkiye’de yapılan çalışmalarda bu metodun adına daha çok “metin inşâsı” denilmektedir. Bu isimlendirme, daha önceleri başka bilim dalları tarafından kullanılmış olduğu için kulağa daha aşına gelmekte ve yadırganmamaktadır. Bu yüzden bu çalışmada, ‘metin inşâsı’ terkihi üzerinde durulacaktır. Konu işlenirken, sorun çözümlenmesine girilmeyecektir. Bu sebeple,

¹ Bk. el-Bağdâdî, Hatîb, *el-Kifâye fi İlmi’r-Rivâye*, Thk. Ahmed Ömer Hâşim, Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, Beyrut 1986. s. 227.

² Bk. Şâkir, Ahmed Muhammed, *el-Bâisu’l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi’l-Hadîs*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut tsz., s. 144.

çalışmada, adına metin inşâsı denilen bu işlemin, hem kavramsal hem de olgusal bazı problemleri sunulacaktır.

Çalışma; “Metin İnşâsının Teorik Problemleri” ve “Metin İnşâsının Uygulamadaki Problemleri” şeklinde iki ana başlık altında işlenecektir. Birinci başlık; “Kavramsal Problemler” ve “Metodik Problemler”; ikinci başlık ise; “Metin İnşâsını Yapanla İlgili Problemler”, “İnşâ Edilecek Metinle İlgili Problemler” ve son olarak “Temel Alınan Kaynaklarla İlgili Problemler” şeklinde detaylandırılacaktır.

Metin İnşâsının Teorik Problemleri

Kavramsal Problemler

Metin

Çoğulu “MütûN³ veya Mitân⁴ şeklinde olan MeTN kelimesi Arapça sözlüklerde; sırt⁵, yerden yükselen tepe, tümsek⁶, sert yer, kitap metni, iki direk arası, kemer⁷ manalarına gelmektedir. Metnu’l-kitâb ifadesi; kitabın şerhedilen ve haşiye yapılan aslı için kullanılmaktadır⁸.

İngilizce sözlüklerde bu anlamda text kelimesi kullanılmaktadır⁹.

Türkçeye Arapçadan geçen MeTiN kelimesi, Arapçayla da irtibatlı olmakla birlikte yeni anlamlar kazanarak şu manalarda kullanılmaktadır: “Bir yazıyı, şekil ve noktalama hususiyetleriyle birlikte meydana getiren kelimelerin bütünü, tekst”¹⁰, “Basılı veya el yazması parça, tekst”¹¹, “Bir yazarın kendi dilinde kullandığı kelimelerden meydana gelen bütün (çeviriye karşıt olarak kullanılır), (Geniş anlamda) basılı veya el yazması parça, yolun ortası, arka, sırt, kâğıdın arkası, kanun metni”¹², “bir yazılı yapıtı oluşturan terimlerin, cümlelerin tümü”, “yapıt ya da yazılı yapıt parçası”, “bir sanat yapıtında yazılı sözlerin oluşturduğu bölüm”, “boş ya da resimli yerlere karşıt olarak, sayfanın yazılı bölümü”¹³.

³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru's Sâdır, Beyrut 1990, XIII, 398.

⁴ Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüğa*, Thk: Abdusselâm Muhammed Harun, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2.b., Mısır 1972, V, 294.

⁵ İbn Manzûr, *age.*, XIII, 398; İbrahim Mustafa ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yay., İst. 1989, s. 853.

⁶ Ahmed b. Fâris, *age.*, V, 294; İbrahim Mustafa ve diğerleri, *age.*, s. 853.

⁷ İbrahim Mustafa ve diğerleri, *age.*, s. 853; Topaloğlu, Bekir-Karaman, Hayrettin, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, Nesil Yay. İst. 1989., s. 402.

⁸ İbrahim Mustafa ve diğerleri, *age.*, s. 853.

⁹ *İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü*, Sev yayıncılık, İstanbul 2000, s. 1013.

¹⁰ Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1984, s. 756; *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005, 10. Baskı, s. 1382; Tuğlacı, Pars, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Pars Yay., İstanbul 1972, IV, 1926.

¹¹ *Türkçe Sözlük*, s. 1382.

¹² Tuğlacı, *age.*, IV, 1926.

¹³ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Gelişim Yay., İstanbul 1986, XIII, 8073.

Dikkat edilirse bu ifadelerde metnin daha çok yazılı olduğuna vurgu yapılmıştır. Sözlük anlamlarında metnin daha çok yazılı tarafına atıfta bulunulmasına rağmen, sözlük dışı kullanımlarda, onun sözlü ifadeler için kullanıldığı da görülmektedir. Metin, önce sözlerden oluşur, bu aşamada sözlü metindir, daha sonra yazılı hale gelir ve yazılı metin adını alır.

Söz konusu metin, yazarının el yazısıyla korunmuş olabileceği gibi, başkalarının el yazısıyla, basılı olarak ya da her iki biçimde de korunmuş olabilir. Başkaları tarafından aktarılan metin ise, yazarın el yazmasının doğrudan kopyası olabileceği gibi, çok dolaylı bir kopyası da olabilir. Sözlü aktarım söz konusu olduğu durumlarda ise, metinlerin çözümlenmesi daha da zorlaşabilir. Bu zorluğu aşmak için, bir eserin özgün ya da güvenilir metnini belirlemek amacıyla 'metin incelemesi' yapılır¹⁴.

Metin incelemesi, incelenen metnin durumuna göre farklılık arz etmektedir. Meselâ; yazmalarla ilgili araştırmada hedef, çok sayıdaki yazmanın soyağacını çıkarmaktır. Bu sırada metinler arasında farklılıklar tespit edilir, ama bunlar birer yanlış olarak değerlendirilmez. Aktarılmış metnin, özgün metnin yazıldığı tarihe yakın ya da uzak bir tarihte, kısa ya da uzun sürede, kaybolmuş ya da günümüze ulaşmış bir kaynaktan aktarılmış olması gibi unsurlar, güvenilir bir **özgün metne** ulaşılmasını etkiler. Sözlü olarak aktarılmış eserler söz konusu olduğunda ise, incelemeciler genellikle "özgün" metne ulaşamaz ve ortak bir kaynağı temel almak zorunda kalırlar¹⁵.

Metnin yazılı mı sözlü mü olduğu tartışması bir tarafa bırakıldığında, onun sadece yazılı olduğu kabul edilse bile, başka tartışmalar gündeme gelmektedir.

Metin, sadece yazılı cümleler midir, yoksa okuyucunun düşünce dünyasıyla girdiği ilişki sonucunda oluşan anlamlar mıdır? Bu konuda çok farklı tartışmalar bulunmaktadır. Son zamanlardaki bazı bakış açılarına atıfta bulunmak yeterli bir fikir verecektir.

1. **Modern anlayışta** metin, yazarla okur arasında iletişim kurma çabası olarak adlandırılır.

2. Modern anlayışı reddeden **yapısalcılıkta**, metnin gizli olsa dahi, belli bir nesnel içeriği vardır. Bununla birlikte, yapısalcı görüşe göre, yazıldıktan sonra bağımsız addedilen metnin kökenlerinde, yazarın söylediklerinde anlam ve açıklamalar bulmaya çalışmak boşunadır¹⁶.

3. Yapısalcılıktan daha da ileri giden **postmodernizm**, metne, her türlü nesnel

¹⁴ *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1994, XXII, 332.

¹⁵ *Age*, XXII, 332.

¹⁶ Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma, İstanbul 2002., s. 646.

içerikten kurtulmuş bir şey olarak bakar. Metin merkezli bir görüş olarak tanımlanan postmodernizmin bakış açısından, metin her şey olup, sonsuz sayıda yoruma imkân verir. Postmodernistler işte bu bağlamda, tutarlılık ve birliğe direnen, çelişkiyle dolu olup, her okumada yeniden yazılan ve yorumlanan metin türüne **yazılabilir metin** adını verirler. Yazılabilir metnin bir diğer özelliği de, onun okuyucuyu etkin olmaya sevk etmesi, okuyucuyu tüketiciden ziyade bir üreticiye dönüştürmesidir. Yazılabilir metin, aynı zamanda açık metin olarak da tanımlanabilir. Buna göre alternatif yorumlara elverişli olan, farklı anlamları teşvik eden ve zengin, farklı ve karmaşık okumalara imkân tanıyan metne **açık metin** adı verilmektedir¹⁷.

4. Bu açıdan yazılabilir veya açık metnin karşıtı, pasif okuyucu için yazılmış olan, salt belli bir mesaj almak üzere okunması gereken, tekil ve değişmez bir anlamı özendiren ve dolayısıyla okur tarafından yeniden yazılmaya karşı koyan metin olarak **okunabilir metin**'dir. Okuyucu (için), okuma süreci boyunca belirli bir yol üzerinde yürümeyi amaçlayan, alternatif yorumlara, farklı okumalara pek imkân tanımayan bu tür metinlere aynı zamanda **kapalı metin** adı verilir.¹⁸

Sadece bu bakış açılarıyla bakıldığında, "Hadîsler hangi grup metinler olarak adlandırılabilir?" sorusunun cevabı önemli görünmektedir.

Hadîste Metin

Hadîste kullanılan "metn" kelimesinin iştikakı hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. İbn Cemâ'a (ö. 733 h.) ve es-Suyûtî (ö. 911 h.) esas alındığında bu izahları şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

a. Bunlardan birine göre metn, gayeden uzaklaşmak manasına gelen "mümâtene" kökünden alınmıştır. Çünkü sened uzadıkça, gaye olan metinden uzaklaşmaktadır.

b. Bir diğer izaha göre metn, 'koçu soydum' manasına gelen "metentu'l-kebşe" ifadesinden alınmıştır. İnsanlar koçun derisini soyup, asıl olan beyaz gövdeye ulaştıklarında bu ifadeyi kullanırlar. Asıl olan metindir. İsnad, metinden haber verenlerin oluşturduğu kısımdır. Sened çıkarıldığında geriye kalan kısım olan metin asıl olduğu için, koçun soyulduğu anda geriye kalan kısmına teşbih edilmiştir.

c. Başka bir izaha göre, tepe manasına gelen el-metn kökünden alınmıştır. Bu durumda müsnid, hadîsi senedle güçlendirip Hz. Peygambere yükseltmektedir. Başka bir ifadeyle sözü sened merdiveniyle yukarıya taşımış ve yükseltmiş olmaktadır. Bu açıdan tepe manasına gelen metn'e teşbih edilmiştir.

¹⁷ Cevizci, *age.*, s. 646.

¹⁸ Cevizci, *age.*, s. 646.

d. Bir diğer izaha göre ise metn kelimesi; yayı sınırlarla sarıp sağlamlaştırmak, tamir etmek manasına gelen “temtînu’l-kavsi bi’l-usbi” kullanımından alınmıştır. Bu durumda metn, senedde yer alan râvîlerle veya senedle sarılıp sağlamlaştırılmış olmaktadır¹⁹.

Çağdaş hadîşçilerden bir kısmı meseleye hadîsin şekli açısından, bir kısmı ise gayesi açısından bakmışlar ve buna göre metni temelde iki şekilde tarif etmişlerdir.

a. Şekil açısından bakanlar, hadîsi sened ve metin olarak iki şekilde görmüşler ve sened dışındaki yere metin demişlerdir. Buna göre metin; senedin kendisiyle son bulunduğu sözlü kısımdır²⁰.

b. Gaye ve hedef açısından bakanlar, asıl olanın metn, mana olduğundan hareketle metni şöyle tarif etmişlerdir: Manalarının kendisiyle oluştuğu hadîs lafızlarıdır²¹. Bunun metin olarak isimlendirilmesi belki de (lügat anlamlarıyla irtibat kurulduğunda) metnin zahir/görünen ve matlup/hedeflenen olmasındandır²².

Ahmed Ömer Hâşim, hem et-Tîbî’nin hem de İbn Cema’a’nın tanımlarını benimsemiş görünmekte ve metni her iki bakış açısını da mezc ederek şöyle tarif etmektedir: Metn; senedin kendisiyle son bulunduğu kısım veya manaların kendisiyle oluştuğu hadîs lafızlarıdır²³.

el-Leknevî (ö. 1304 h.) *Zaferu’l-Emânî*’de özetle şöyle demektedir: Metn teriminin meşhur tarifi; “isnâdın kendisinde son bulunduğu şey”dir. el-Leknevî, Seyyid Şerif Cürcanî’ye (ö. 816 h.) nisbet edilen muhtasardaki “el-metnu huve el-fâzu’l-hadîsi’lletî tetekavvamu biha’l-meânî / Metn, manaların kendisiyle oluştuğu hadîs lafızlarıdır” ifadesini, “Yani, sahibinden sadır olan lafızlardır. Hadîs tercümelerine metin denilmez” şeklinde açıklar. Devamında özetle şöyle der: Metn aslında; hayvanın omurgasıdır. “Yeryüzündeki tepe ve tümsek”, “herhangi bir şeyin metni/üst tarafı”, “şerhin metni” buna benzetilerek “metin” diye isimlendirilir.

¹⁹ Bk. İbn Cemâ’a, Bedruddin Muhammed b. İbrahim, *el-Menhelu’r-Revî*, Thk: Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dâru’l-Fikr, Suriye 1986, s. 29; es-Suyûtî, Celaluddin, *Tedribu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, Thk: Ahmed Ömer Hâşim, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1989, I, 23.

²⁰ Bk. et-Tahhân, Mahmud, *Teysîru Mustalahi’l-Hadîs*, Mektebetü’l-Me’ârif, Riyad, 1985, s. 16; Koçyiğit, Talat, *Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yay., Ankara 1992, s. 272; Aydın, Abdullah, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, İFAV, İst. 2009, s. 180; Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, TDV Yay., Ankara 1992, s. 222.

²¹ et-Tehânevî, Zafer Ahmed, *Kavâ’id fî Ulûmi’l-Hadîs*, Thk: Abdulfettâh Ebu Ğudde, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 2007, s. 26; Muhammed Accâc el-Hatîb, *el-Muhtasaru’l-Vecîz fî Ulûmi’l-Hadîs*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1991, s. 22.

²² Muhammed Accâc el-Hatîb, *age.*, s. 22.

²³ Ahmed Ömer Hâşim, *Kavâidu Usûli’l-Hadîs*, Dâru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrut 1984, s. 22; et-Tîbî, Hüseyin b. Abdullah, *el-Hülâsa fî Usûli’l-Hadîs*, Thk. Subhî es-Sâmarrâî, Reîsü’d Dîvani’ Evkafl, Irak 1971, s. 30; İbn Cemâ’a, *age.*, s. 29.

Yine “Hablu’l-metîn” de bu tür kullanımlardandır. Her şeyin metni; her şeyin kendisiyle ayakta durduğu ve kuvvet bulduğu şeydir. Mesela insan omurgasıyla ayakta durur (bunun için omurgaya metn denilir). Hadîs metni ise; hadîs lafızlarının bütününden ibarettir. Çünkü o lafızlarla ayakta durur. Fakat lafızlar tek tek değil de bütün olarak manaları oluşturur²⁴.

Şîf hadîsçi eş-Şehîd es-Sânî (ö. 965 h.) ise metnin lügat anlamları konusunda el-Leknevî’nin izahlarına benzer izahlar verdikten sonra, hadîs metnini; “Manaların kendisiyle oluştuğu hadîs lafzıdır. Bu da Hz. Peygamber’in sözleri ve o manada olanlardır (imamların sözleri)” şeklinde izah etmektedir²⁵.

Buraya kadarki izahlardan, metnin sözlü veya yazılı olmasıyla ilgili bir sınırlandırma bulunmadığı gibi, metnin sened dışındaki kısım mı, yoksa senedle birlikteki rivâyet mi olduğu kat’î olarak anlaşılmamaktadır.

Bu durumda metnin tanımlanması ile ilgili bazı problemler söz konusudur.

Metnin tanımlanmasıyla ilgili problemler

1. Çağdaş araştırmalarda “metin inşâsı” terkinde sözü edilen metin yukarıda sayılanlardan hangisidir? Diğerleri bir tarafa bırakılıp ve sadece hadîsçiler esas alındığında, iki metin tanımından birinin mi yoksa her ikisinin mi tercih edildiği belirtilmelidir. Bu konuda bir muğlaklık vardır. İleride tekrar görüleceği gibi, çağdaş bazı araştırmalarda metin ile; bir yandan, isnâddan sonraki kısmın kastedildiği belirtilmekte, bir yandan metnin görünmeyen öğelerinin de metin içerisinde yer aldığı söylenmekte hatta senedle ilgili unsurlar da metin inşâsına dâhil edilmektedir. Bu duruma netlik kazandırılması gerekmektedir.

2. Yine bu tür bakış açılarına bakıldığında, bir kısmının metni yazılı öğelerden, bir kısmının ise hem yazılı hem sözlü ifadelerden ibaret gördükleri anlaşılmaktadır. “Metin inşâsı”nda kastedilen metin; yazılı metin mi, sözlü metin mi, yoksa her ikisi midir? Bu soruların da daha baştan cevaplandırılması gerekmektedir.

2. İnşâ

Arapçada inşâ; “yaptı, meydana getirdi, terbiye etti, (yardımcı fiil olarak): başladı, icad etti döndü²⁶, kıldı, yazdı”²⁷ manalarına gelir. “Fülanun yunşiu’l-ehâdîse” demek, ‘falanca hadîs uyduruyor’ demektir. el-Leys şöyle demiştir: “Enşee fülanun hadîsen” ifadesi; ‘hadîs icad etti ve onu Rasûlullah’a ref etti’

²⁴ el-Leknevî, Abdulhay, *Zaferu’l-Emânî fî Muhtasari’l-Cürçânî*, Thk: Takiyyuddin en-Nedvî, el-Dâru’l-Kalem, Hindistan 1995, s. 31.

²⁵ eş-Şehîd es-Sânî, *er-Riâye fî İlmi’d-Dirâye*, Thk. Muhammed Ali Bakkal, Mektebetü Âyetillahiluzma, 1408, s. 52.

²⁶ İbn Manzur, *age.*, I, 171-172.

²⁷ Topaloğlu-Karaman, *age.*, s. 436.

demektir. “Min eyne enşe’te” ise; ‘Sen nereden çıktın?’ demektir. “Enşee fûlanun”; fûlan döndü, geldi demektir. Enşee, hutbe ve şiir inşâ edildiğinde de kullanılır. Ayette geçen “ve huvellezi enşee cennâtin ma’rûşâtin”²⁸ ifadesinde geçen “enşee”; icat etti ve yaratmasına başladı demektir. Her ilk olan şeyi Allah inşâ etmiş, yaratmıştır²⁹. “Enşee’s-şey’e”; var etmek, vücuda getirmek, icad etmek. “Enşeallahu’l-halka”; ‘Allah mahlukatı yarattı’ manasına gelmektedir. Kur’an-ı Kerim’deki “ve huvellezi enşee’kum min nefsin vâhidetin”³⁰ ifadesi ‘yarattı’ manasına gelmektedir. “Enşee’s-şâiru kasidetin evi’l-kâtibu makâleten”; ‘şair kaside veya kâtip makale telif etti’ demektir. “Enşee’s-sabiyye” ise; ‘çocuğu terbiye etti’ demektir³¹.

“İnşâ” kelimesi aslen Arapça olmasına rağmen Türkçede de birçok manada kullanılmaktadır: “İnşâ”; “Yapma, yapılma, vücuda, meydana getirme”, “Kaleme alma”, “Nesir, yazı”, “Mektup yazma”, “Güzel nesir yazma veya güzel yazılmış nesir”³², “İnşâât; yapı, yapı işleri (inşâ’ın cemi)”³³, “yapı kurma, yapı yapma, kurma” “ed. Düz yazı veya şiir kaleme alma, yazıya dökme”³⁴.

Bu ifadelere dikkat edilirse, Arapçada, her türlü icad, ihdas, yapma, yazma manalarına gelen kelime, Türkçede daha çok yazma ve yapma ile irtibatlandırılmıştır.

Sözlükte önceleri “ortaya çıkarmak, icat ve ihdas etmek, yaratmak” manalarına gelen inşâ, daha sonra “yapmak, üretmek ve yazmak” gibi anlamlarda da kullanılmış, bu ikinci kullanımdan hareketle “yazmak, yazma sanatı ve kompozisyon” gibi anlamlar kazanmıştır³⁵.

Buradan itibaren farklı bilim dalları inşâyı kendi alanlarında bir terim olarak kullanmaya başlamışlardır.

İnşâ bazen **bir sanatın** adı olarak kullanılmış ve zaman içerisinde resmî ve özel yazışmaların belirli bir usûle göre yapılmasının inceliklerini ve mektup yazma sanatını ifade eden bir terim haline gelmiştir. Bu sanatı konu edinen disipline İlmü’l-inşâ, bu ilmin kurallarına uygun olarak hazırlanmış metinlere münşeât adı verilmiştir³⁶.

²⁸ el-En’âm 6/141.

²⁹ İbn Manzur, *age.*, I, 171-172.

³⁰ el-En’â , 6/98.

³¹ İbrahim Mustafa ve diğerleri, *age.*,s. 920.

³² Devellioğlu, *age.*, s. 527

³³ Devellioğlu, *age.*, s. 527.

³⁴ Türkçe Sözlük, *age.*, s. 974.

³⁵ Durmuş, İsmail, “İnşâ”, *DİA*, XXII, 334.

³⁶ Durmuş, a.g.m. XXII, 334-335.

Bu dar anlamı yanında **edebiyatta** belli kurallara, belâgat ve fesâhat ölçülerine göre söylenmiş veya yazılmış edebî güzellik taşıyan her çeşit söz veya düz yazı da (nesir) inşâ terimiyle ifade edilmiştir³⁷.

İnşâ kelimesi ayrıca **dil bilimi ve dil felsefesinde** dilin iki temel kategorisinden inşâ-haber ve dil üzerindeki araştırmaların kendisine dayandığı aslî kavramlardan biri olarak da kullanılmıştır³⁸.

İnşâ zamanla **bir meslek** adı olarak da kullanılır olmuştur. Geniş anlamda, sekreterlik görevinde bulunan kişinin yaptığı işten başka “az veya çok düzenli mektup yazan bir kimsenin yaptığı iş” şeklinde anlaşılır. Dar anlamda ise sekreterlik yapanın işi olarak anlaşılır. Bu manada “inşâu'l-kitâb (belirli bir usûle göre mektup yazımı)”, “Kitâbun münşee (kuralına uygun olarak yazılmış kitap)” gibi terimler kullanılır³⁹. Arap ve Fars edebiyatında böyle anlaşılan kelime, Türk edebiyatında; bu anlamlarının yanında bir de, “bir tür kompozisyon tekniği ve güzel yazı yazma sanatı” olarak da anlaşılmıştır⁴⁰.

Bunların yanında inşâ, **fıkıhta** da kullanılır⁴¹. İnşâî ifadeler, bir talep unsuru taşıdıkları için, bir şeyin yapılması veya yapılmamasıyla ilgili iradenin dildeki karşılığını teşkil eder. Gerçek anlamda inşâî ifadeler, emir, nehiy, soru, dua, temenni gibi kiplerin kendilerinde taşıdıkları anlamlara tekabül eder. Fıkıh usûlünde genel anlamda dinle, ve özel olarak da hükümlerin esasını teşkil eden asıllarla alakaları açısından ele alınmıştır⁴². İnşâ fıkıhın yanında **Kelâm**da da kullanılmaktadır. Kelâmda daha çok; nesnelere ilk yaratmak anlamında bir kelâmî terim olarak kullanılır⁴³.

İnşâ bazı bilim dallarında ekol haline gelmiş ve inşâîyye/inşâcılık ortaya çıkmıştır. Bununla beraber inşâcılık farklı bilim dalları tarafından farklı şekilde tanımlanmıştır. Bu anlamda **Epistemolojide**⁴⁴, **Matematikte**⁴⁵, **Etikte**⁴⁶, **Sosyo-**

³⁷ Bk. *Tarih Deyimleri ve Terimleri*, II, 73-74; Durmuş, a.g.m., XXII, 334-335.

³⁸ Cevizci, *age.*, s. 510-511.

³⁹ Durmuş, a.g.m., XXII, 335.

⁴⁰ Uzun, Mustafa, “İnşâ”, *DİA*, XXII, 339.

⁴¹ Durmuş, a.g.m., XXII, 334-335.

⁴² Görgün, Tahsin, “İnşa”, *DİA*, XXII, 341.

⁴³ *DİA*, XXII, 334.

⁴⁴ Epistemolojide, bilginin elde ettiğimiz kazandığımız bir şey değil de, ürettiğimiz bir şey olduğu; bilgide veya herhangi bir disiplinde araştırma konusu olan nesnelere, dış dünyada insan zihninden bağımsız olarak var olan ve keşfedilmeyi bekleyen nesnelere değil de, yapımlar, insan zihni tarafından meydana getirilen konstrüksiyonlar olduğu görüşü (Cevizci, *age.*, s. 510-511).

⁴⁵ Matematiğin konusunu meydana getiren nesnelere, ancak ve ancak onları ideal bir tarzda inşâ etme veya kurma olanağı verecek etkin ve verimli bir yöntem bulunduğu taktirde nüfuz edebileceğini öne süren öğretisi (Cevizci, *age.*, s. 510-511).

⁴⁶ Etikte, ahlakî olgu ve hakikatlerin var olduğunu kabul etmekle birlikte, bu olgu ve hakikatlerin ahlakî failer

lojide⁴⁷ ve Psikolojide⁴⁸ inşâcılıktan bahsedilmektedir.

Hadîste İnşâ

Hem temel islam bilimlerinin bazılarında, hem de diğer bilimlerde artık kelime anlamını aşır kavram olarak kullanılan ve üzerinde tartışmalar yapılan inşâ kelimesi, tuhaf bir şekilde hadîste sadece son dönem Türkiyesinde “metin inşâsı” terkihiyle kullanılmaya başlanmıştır. İnşâ kelimesinin hadîs ilminde özel bir anlamı yoktur. Yukarıda bahsedildiği gibi, bazı sözlüklerde **hadîsle** birlikte kullanılan **inşâ** kelimesi; ‘hadîs uydurmak’ anlamına gelmektedir. “Fülanun yun-şiu’l-ehâdîse” demek, ‘falanca hadîs uyduruyor’ demektir. Yine, “enşee fülanun hadîsen” ifadesi; ‘hadîs icad etti ve onu Rasulullah’a ref’ etti’ demektir.

Metin inşâsı terkihiinde kullanılan ‘inşâ’ kelimesi, Türkçe’deki anlamıyla mı yoksa Arapçadaki anlamıyla mı kullanılmaktadır?

Türkçe’deki anlamıyla kullanılıyorsa, yazmak, yapmak, kurmak, icad etmek, ortaya çıkarmak, üretmek anlamlarına gelmelidir. Bu anlamlardan hangisinin tercih edildiği netleştirilmelidir. Fakat hangisi tercih edilirse edilsin, kelimenin sözlükte veya diğer bilimlerdeki kullanımıyla örtüşmeyecektir. Bu durumda, “metin inşâsı” terkihiindeki zımnî anlam olan orijinal metni tesbit iddiası zayıflayacak, hatta buna zıt olarak beşeri müdahalelerin yoğunluğunun ön planda olduğu, yani inşâ edenin iradesinin çok daha etkili olduğu bir eylemi çağrıştıracaktır.

3. Metin İnşâsı

Yukarıda kısaca bahsedilen hem metin hem de inşâ ile ilgili kavramsal problemler, bu iki kelimenin birleşerek oluşturduğu terkihi için daha da katmerleşmektedir. Şöyle ki;

-Metin inşâsı terkihi, Arapçadaki “inşâu’l-metn” ifadesinin çevirisi midir? Yoksa tamamen Türkçe bir kullanım mıdır? Yukarıda Türkçe olması durumundaki probleme değinilmişti.

- Metin inşâsı, Arapça bir kullanımın (inşâu’l-metn) çevirisi ise bu konuda çağdaş Arap dilcilerin ne dediğine bakılmalıdır. Onlar şöyle demektedirler:

tarafından inşâ edildiklerini ya da ahlakî inançlarımıza, tepki ve davranışlarımıza bağlı olduklarını savunan antirealist öğretisi (Cevizci, *age.* s. 510-511)

⁴⁷ Sosyolojide; sosyal yaşamın toplumsal olarak yaratılmış veya inşâ edilmiş özünü ön plana çıkartan, toplumun insan varlıkları tarafından etkin veya yaratıcı bir biçimde oluşturulduğunu, sosyal dünyanın, verili bir şey olmayıp, bireyler veya toplumsal gruplar tarafından inşâ edildiğini savunan görüş (Cevizci, *age.*, s. 510-511).

⁴⁸ Psikolojide, dünyaya dair bilgimizi şekillendirip oluşturan bilişsel yapıların, çevre ile özne arasındaki karşılıklı etkileşim yoluyla geliştiğini iddia eden görüş (Cevizci, *age.*, s. 510-511).

“Metin inşâsı tabiri günümüz Arapçasında kullanılmaz. Bu terkinin manası; bir sözü ilk defa söylemek icad etmek demektir. Önceden var olan şey için kullanılmaz. İnşâu Metni'l-Hadîs ise; Hz. Peygamber adına hadîs uydurmak demektir”⁴⁹.

“İnşâ, enşee'nin masdarıdır. Enşee ise; Arapça lügatlerde 'ibtadee' yani 'yarattı' manasına gelmektedir. Olmayı yaratmak demektir. Metin ise, günümüz Arapçasında Rasulullah'ın sözleri manasına da gelmektedir. Burada metni inşâ eden Rasulullah olmaktadır. Çünkü bu sözleri ilk icad eden ve söyleyen odur. O zaman inşâ kelimesini hadîs metinleri için kullanmak doğru değildir. Çünkü hadîs aslen mevcuttur. İnşâ ise, telif etmek, yaratmak demektir. Hadîs aslen var olduğuna göre, daha sonra var edilmesi anlamsız olur”⁵⁰.

Metin inşâsının Türkçe bir kullanım kabul edildiği durumda, buradan maksadın “bir metnin özgün halini tesbit etmek” olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum daha çok yazılı kaynaklarla hatta yazma eserlerle ilgili bir durumdur. Hadîste kullanılacaksa, bazı hadîs eserlerinin özgün halini oluşturmak kastedilebilir.

“Metin inşâsı” bazı kullanımlarda, “metni yeniden inşâ”⁵¹, “yeniden bir metin inşâsı”⁵²; “ortak bir metin inşâsı”⁵³, “metin inşâsı usulü (yazma eseri inşâ)”⁵⁴ olarak geçmektedir.

Hadîs bağlantılı bazı araştırmalarda ise, tanım netleştirilemediğinden olsa gerek, eş anlamlı ve tanımlayıcı kelimelerle kullanılmaktadır. “Metin tahkiki ve inşâsı”, “metin kritiği ve inşâsı”, “metin tahkiki, kritiği ve inşâsı”⁵⁵, “Metin tahkiki, tenkidi ve inşâsı”⁵⁶

Yukarıda bahsedilen ‘metin’ ve ‘inşâ’ kelimelerinin kullanımıyla ilgili problemler saklı tutulmak kaydıyla, Hadîste kullanılan **metin inşâsı**, **iki kategoride** değerlendirilebilir. Bunlardan biri, **hadîs eserlerinin inşâsı**, diğeri de **belli bir hadîsin inşâsı**.

⁴⁹ İyd Fethi Abdullatif, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Misafir Öğretim Üyesi.

⁵⁰ Dusûkî, Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Misafir Öğretim Üyesi.

⁵¹ Kırbaoğlu, Hayri, *Alternatif Hadîs Metodolojisi*, Kitabiyat, Ankara 2002, s. 169.

⁵² <http://hermenotik.blogspot.com/2008/03/tashih-ve-redakte-hakkında.html>, Erişim tarihi:23.11.2011; http://www.hanifdostlar.net/forum_posts.asp?TID=5102&KW=kabe&PN=0&TPN=42, Erişim tarihi: 21.11.2011.

⁵³ <http://www.sonpeygamber.info/enes%E2%80%99in-gunlugu>, Erişim tarihi:23.11.2011.

⁵⁴ <http://www.mahmutsait.trgg/ORTA%C7A%26%23286%3B-%26%23304%3BSLAM-D-Ue-NYASINDA-ZIN-DIKLAR-VE-M-Ue-LH%26%23304%3BDLER.htm>, Erişim Tarihi: 23.11.2011.

⁵⁵ Bk. Nazlıgül, Habil, *Hadîste Metin İnşâsı ve Metin İnşâsı Açısından Cibril Hadîsi Rivâyetleri*, Laçın Yay., Kayseri 2005, s. 8-9.

⁵⁶ Nazlıgül, *age.*, s. 14.

Hadîs eserlerinin yeniden inşâsı, tıpkı herhangi bir tarihi eserin inşâsı gibidir. İslam dünyasının imkânlarının artması, teknolojinin gelişmesi, bazı kurumların ihdası, zengin İslam mirasına ait yazma eserlerin yeniden inşâ edilip yayımlanmasını mümkün kılmaktadır. Bununla birlikte, hadîs eserlerinin bundan ne derece nasiptar olduğu tartışılabilir.

Geçmişte bazı eserlerin inşâsına rastlanmaktadır. Bu tür inşâlar, daha ziyade hocaların ders notlarının talebeleri tarafından kitaplaştırılması şeklinde olmuştur. Bu tür çalışmaların menşei hicri ilk asırlara kadar götürülebilir. İbn Abbâs, Süfyân es-Sevri'nin tefsirleri, Urve b. Zübeyr'in *Meğâzî'si*, Ebû Hanife'nin bazı eserleri buna örnek verilebilir⁵⁷. Bu türden inşâlar hadîs alanında da yapılmıştır. İmam Nevevî'nin Müslim'in *Sahîh'i* için yaptığı işlem, es-Sa'atî'nin *Müsned* üzerinde yaptığı işlem, Şeybanî ve Yahya b. Yahya nüshalarının birleştirilerek Mâlik'in *Muvatta'*ının oluşturulması, bir çeşit inşâ işlemidir. Türkiye'de bu tür çalışmalar, az da olsa yapılmaktadır. Sa'îd b. Mansur'un eserinin yeniden inşâsı buna örnek verilebilir⁵⁸.

Eserlerin yeniden inşâsı konusundaki temel problemlerden biri, Türkiye'nin bu konudaki katkısının son derece sınırlı olmasıdır. Alevi-Bektaşî klasiklerinin inşâsı ve neşrine verilen önem, temel hadîs eserlerinin neşrine de verilmeli, yazma nüshaları, edisyon kritikli olarak ve orijinal metnlerinin de eklenmesi suretiyle yayımlanmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığının bu konuya el atması önemli bir eksikliği giderecektir. Ne yazık ki günümüzde bu konu ihmal edilmektedir. Yununî'nin Buhârî'nin *Sahîh'i* için yaptığı nüsha farklılıklarını göstermek şeklindeki metin inşâsına bile sadık kalınmamış, onun gösterdiği nüsha farklılıkları sayfa kenarlarından çıkarılarak İstanbul baskısı yapılmıştır.

Bu çalışmada söz edilen metin inşâsı esas itibariyle **bir hadîs metninin inşâsıdır**.

Bu tarzdaki metin inşâsı kısaca; **Bir konuda gelen bir tek haberin tam ve gerçek metnini veya buna en yakın metnini tesbit işlemi** olarak tarif edilmektedir. Bu anlamdaki metin inşâsı; bazen "dış tenkid", bazen "kaynaklar tenkidi", bazen de "edisyon kritik" ile izah edilmektedir⁵⁹. Bu sistemlerde aynı asla ait yazmalar nasıl ki bir araya getirilip karşılaştırma yapılmak suretiyle sağlam bir metin ortaya konulmaya çalışılıyorsa, aynı mantıktan hareket edilerek bir konudaki bir rivâyetin farklı versiyonlarını bir araya getirmek suretiyle metin inşâsı yapılmaya çalışılmaktadır⁶⁰.

⁵⁷ Bk. Nazlıgül, age., s. 98.

⁵⁸ Akyüz, Ali, *Sa'îd b. Mansur'un Musannefinin Yeniden İnşâsı*, İstanbul 1997.

⁵⁹ Bk. Özafşar, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara 1998, s. 196.

⁶⁰ Özafşar, age., s. 196.

Bu anlayışa ilave olarak, metin inşâsında sadece parçaları bütünleştirmek kastedilmez, bunun yanında inşâyı yapanın metinle bütünleşmesi de istenilir. Böylece metni yazan ile metni yeniden üreten arasında bir duygu bağı ve bir diyalog kurulması istenilir. Bu duygu bağı kurabilen kişinin metnin ruhunu kavraması ve o metnin atmosferine gitmesi kolaylaşacağından bu kişinin yapacağı metin inşâsının daha sıhhatli olacağından bahsedilir⁶¹.

B. Metodik Problemler

Son zamanlarda kullanılan “metin inşâsı” tabiri, başlı başına bir metot mudur? Yoksa bir metodun alt işlemlerinden biri midir?

Bazı çalışmalarda başlı başına bir metotmuş gibi kabul edilmiş ve buna dayanılarak bazı hadîsler değerlendirilmiştir⁶². Bazıları bu işlemi “metin tetkiki” adı altında “hadîs metinleri incelenirken” atılması gereken adımlardan biri olarak kabul etmiştir⁶³. Bazıları ise; metin tahlili yapılabilmesinin ön şartının sağlam metnin elde edilmesi olduğunu, bunun da ancak metin inşâsıyla mümkün olacağını söylemiştir. Bu kullanımda metin inşâsı, metin tahlilinden önceki bir aşama olarak görülmektedir⁶⁴.

1. Metin İnşâsının Gereçekleri

Yukarıda tanımı verilen metin inşâsının bazı gerekçelerinden bahsedilmektedir. Bunlar kısaca şöyle sıralanabilir:

a. İster kasıtlı olsun, isterse kasıtsız olsun, insanların hatalardan salim olmaları söz konusu değildir. Buna hadîsçiler de dahildir. Râvîlerin yanılma hata etme, karıştırma ve unutma gibi beşeri zaafı⁶⁵ vardır.

b. Klasik hadîs eserlerinde, özellikle de usul eserlerinde sık sık bahsedilen, tanımlanan, açıklanan ve cevazları tartışılan, manayla rivâyet, ihtisâr, taktî, hazf, idrâc, ziyâde gibi rivâyet türleri sayılmaktadır. Bunlar orijinal metne müdahalelerin olduğu anlamına gelmektedir. Öyleyse metin inşâsıyla orijinal metne ulaşmak gerekir⁶⁶.

c. Ayrıca, râvîlerin veya müstensihlerin metni yanlış duymaları, yazmaları veya okumaları sonucunda oluşan yanlışlıklar da söz konusu olabilmektedir.

⁶¹ Nazlıgül, *age.*, s. 94.

⁶² Bk. Kızılkaya, Sabri, *İsnâd ve Metin Çözümlemeleri Bağlamında Geleneksel ve Yeni Yaklaşımlar*, Ankara 2008, (Basılmamış Doktora Tezi), s. 395.

⁶³ Kırbaşoğlu, Hayri, *Alternatif Hadîs Metodolojisi*, Kitabiyat, Ankara 2002, s. 167.

⁶⁴ Bk. Özafşar, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yay., Ankara 1998, s. 193-198

⁶⁵ Bk. Özafşar, *age.*, s. 201-208.

⁶⁶ Bk. Nazlıgül, *age.*, s. 101-102; Özafşar, *age.*, s. 208-234.

İmla denilen meclislerdeki çoklu kopyalama verimli olmakla birlikte yine de hatadan salim olunmaz ve eserlerin mukabele edilmesi istenirdi. Çünkü erken dönem metinlerinin kenarlarına düşülen notlar, haşiye ve açıklamalar, bazen metinlerin aslına ait parça zannedilir, müstensihler tarafından metne eklenebilirdi⁶⁷.

d. Bazen de müstensih, asıl nüshanın imlasını, hareke ve gramerini düzeltme işgüzarlığına koyulabilirdi. Bazen de müstensihler, kelime, cümle veya paragrafların hatta bazen de kitabın tamamının düzenini yeniden tanzim edebilirlerdi. Müsned türü olup da musannef türüne çevrilen eserler⁶⁸ veya müellif nüshalarına ilave edilen başlıklandırmalar bunun örneklerindedir⁶⁹.

e. Buna ilaveten “hadîşçilerin her bir isnâdı müstakil bir hadîs saymaları ve buna bağlı olarak, o isnâdın metninin de bizatihi gerçekliğin tamamı veya kendisiymiş gibi algılanması” da bu gerekçeler arasında sayılmaktadır⁷⁰.

f. Hadîs metinlerinin yeniden inşâsını gerekli kılan önemli bir husus da bu metinlerin sözlü metinler olduğu gerçeğidir⁷¹.

Malumu i'lâm kabilinden olan bu gerekçeler, hadîşçiler tarafından tespit edilmiş ve teferruatlı bir şekilde tartışılmıştır. Ancak burada belli bir hadîs hakkındaki bu türden bilgilerin toplanıp bütünleştirilmesi kastediliyorsa, bütüncül bakışı sağlama adına faydalı olacaktır.

2. Metin İnşâsının Faydaları

Metin inşâsı sonucunda, yine ma'lumu i'lâm kabilinden olan şu faydaların elde edileceği belirtilmektedir:

a. Aynı konudaki çeşitli rivâyetlerden yararlanarak tek bir hadîs metni inşâ edilmesi sonucunda, tek tek ele alındığında problemlili görünen pek çok rivâyetin durumu vuzûha kavuşacak, hadîsi daha iyi anlamamızı sağlayan⁷² sebab-i vürudu ortaya çıkabilecek.

Sebeb-i vürudu tesbitle ilgili problemlere ileride değinilecektir.

b. İnşâ edilen bu hadîs metninin kurgusuna yabancı veya eğreti gibi duran unsurlar tespit edilebilecektir. En azından yeniden inşâ edilen hadîs metninin, bu metnin inşâsında kullanılan tek tek rivâyetlerden çok daha sağlam olacağı kesinlikle ileri sürülebilecektir.

⁶⁷ Şafi'i'nin *el-Ümm* adlı eseriyle ilgili böyle bir olaydan bahsedilmektedir (Nazlıgöl, *age.*, s. 27).

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin es-Saâtî tarafından *musannef* tarzına çevrilmesi gibi.

⁶⁹ Nevevî'nin Müslim'e bab başlıkları ilave etmesi gibi.

⁷⁰ Özafşar, *age.*, s. 195

⁷¹ Nazlıgöl, *age.*, s. 103.

⁷² Kırbasoğlu, *age.*, s. 168-169.

c. Hadîs metninin yeniden inşâsı esnasında, daha geç döneme ait lafızlar da tesbit edilecek ve bu suretle hadîsin manayla rivâyeti esnasında ne gibi değişiklikler geçirdiğini tesbit etmek de mümkün olabilecektir⁷³.

d. Metin inşâsında kullanılacak rivâyetlerin metinleri mukayese edilirken, umum-husus, mutlak-mukayyed, vücûb, nedb, ibaha vb. açılardan yanlışlık içeren rivâyetlerin tashihi de mümkün olabilecektir.

e. Muntehası belirginleşecektir. Kudsî mi, merfû mu? Ayrıca hükmen mi, sarahaten mi merfû vs. olduğu da tebaruz edecektir.

f. Bir konudaki rivâyetlerin bir araya getirilmesi ve bunlara dayanılarak hadîsin metninin yeniden inşâsı bize bir başka açıdan da önemli yararlar sağlayacak, hadîsteki müellif tasarrufları tesbit edilebilecektir⁷⁴.

g. Râvîlerin abartıldığı gibi kusursuz olmadıkları görülecek.

h. Daha önceki eserlerden yapılan nakillerde ne derece titiz ve dürüst (!) davranıldığı da anlaşılacaktır⁷⁵.

Bu konuların hepsi, daha önceki klasik eserlerde ya müstakil çalışmalar şeklinde, ya da bir eser içerisindeki konular halinde değerlendirilmiştir. Metin inşâsının ilave olarak katacağı bir fayda var olup olmadığı, tartışılabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi, belirli bir rivâyetle ilgili serencam daha net ve anlaşılır bir şekilde gözler önüne konulabilir. Metin inşâsının belki de en büyük faydası bu olacaktır.

3. Metin İnşâsının Yapılışı

Metin inşâsının ne zaman hangi aşamada yapılması gerektiği konusunda farklı yaklaşımlar söz konusudur.

Bazılarına göre, hadîs araştırmalarında metin tam ve orijinal haliyle elde değilse veya eldeki metin değişikliklere maruz kalmışsa, asıl metni inşâ etmek zorunluluk olur⁷⁶. Ancak burada şöyle bir soru akla gelmektedir: Bu durumun tespiti de bir metin inşâsını gerektirmez mi?

Bazı hadîşçilere göre önce rivâyetler arasında mukayese sonucu ortak metnin tespiti gerekir. Eğer metinler arasında ortak payda bulmak mümkün olmazsa, mevcut unsurların zaman, mekân ve mantık kriterlerine göre incelenmesiyle, bütün metinlerden tek bir metin oluşturmak için hadîsin yeniden inşâsına çalışılır.

⁷³ Kırbaçoğlu, *age.*, s. 169.

⁷⁴ Kırbaçoğlu, *age.*, s. 169.

⁷⁵ Kırbaçoğlu, *age.*, s. 170.

⁷⁶ Nazlıgül, *age.*, s. 95.

Bu işlemde, hadîslerde söz konusu edilen olay veya fikirle ilgisi olmayan unsurlar ayıklanmaya; idrâc, ziyâde, noksan gibi müdahaleler tesbit edilmeye çalışılır⁷⁷.

Bu izaha göre, ortak metin tespit edilmişse, 'metin inşâsı' gereksiz mi olmaktadır? Metin inşâsı sadece ortak metni tesbit etmek için mi yapılmaktadır? Bu durumda, yukarıdaki gerekçeler ve elde edilmesi düşünülen faydalara neden atıfta bulunulmuştur?

Metin inşâsı için üç işlemde bahsedilmektedir.

a. Menşe

İlk olarak menşe adı verilen araştırılacak rivâyet tesbit edilmelidir. Burada kastedilen, bir konudaki tek bir hadîs ve onun bütün versiyonlarını tespit etmektir⁷⁸. Ancak bazı araştırmacılar bu metnin sahih metin olmasını şart koşmaktadırlar⁷⁹. Aksi takdirde metin inşâsı diye yapılan işlem bir nevi boşa kürek çekmek olacaktır. Bu durumda şöyle bir soru akla gelmektedir: Metin inşâsı sübût için mi, delâlet için mi yapılmaktadır?

b. İnşâ Süreci

Konusu ve kaynağı bir olan bir tek rivâyetin farklı versiyonlarının bir araya getirilmesi işlemi. Bu sayede her bir isnâdın aktardığı parça metinler birleştirilmiş ve "bütün" imkân nisbetinde bir araya getirilmiş olacaktır. İnşâ sürecinde dikkat edilecek noktalar şunlardır:

1. İnşâ Edilecek Kaynak Metin: Bu hususta bazı noktalara dikkat edilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bunlar özetle şöyle sıralanabilir:

a. Müellifin kaleminden çıkan veya onun bizzat dikte ettirdiği metin esas alınmalıdır.

b. Ulaşılabilen en sahih metin esas alınmalıdır.

c. Kaynak ve tarih itibariyle birbirine yakın olanlar arasından, kısa ve zor olan tercih edilmelidir.

d. Metinler içerisinde üslubu, ifadeleri itidalli olan tercih edilmelidir.

e. Kurgusal özelliği bulunmayan, tabii konuşma tarzına sahip olan ve anlam bozuklukları ihtiva etmeyen metin tercih edilmelidir.

f. Varsa lafzen rivâyet edilenler tercih edilmelidir⁸⁰.

⁷⁷ Bk. Kırbaçoğlu, *age.*, s. 168-169.

⁷⁸ Özafşar, *age.*, s. 197.

⁷⁹ Bk. Nazlıgöl, *age.*, s. 104.

⁸⁰ Bk. Nazlıgöl, *age.*, s. 104-108.

g. Bazı araştırmacılar, en erken yazılı kaynağın esas alınması gerektiğini de ilave etmektedirler. Bu kaynağın ve rivâyetin bu kaynaktaki şeklinin hem isnâd hem de metin bakımından orijinali bulmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir⁸¹. Bununla irtibatlı olarak, elde mevcut kaynakların kronolojik olarak sıraya konulması da istenmektedir. Bu sıralamanın, bir metnin zaman içinde uğradığı değişiklikleri görmeyi sağlayacağı belirtilmektedir⁸².

Burada dikkat çeken husus, erken kaynaklar arasında bir ayırımın gözetilmemiş olmasıdır. Bu anlamda erken kaynağın tarih, hadîs ve fıkıh alanlarından birine ait olması fark etmez. Hadîs eserleri isnâd tetkikinde asıl kabul edilmekle beraber, öbür kaynaklarda zikredilen isnâdların süs olmadığı savından hareketle, isnâdlı haberlerin rahatlıkla kullanılabilceği tezi ileri sürülmektedir. “Mesela Mâlik bir haberi *el-Muvatta*’da kaydetmiş, başında da bir isnâda yer vermiş ise, bu, onun o isnâdı referans gösterdiği ve ona bir değer atfettiği anlamına gelir. Aynı şey, İbn İshak için de, Ebû Yusuf ve Şeybanî için de söz konusudur”⁸³. Bu, tartışılması gereken bir yaklaşımdır.

Tarih eserlerinde de sened uygulanmış olmakla beraber, bu senedler daha çok rivâyetin serüvenini, kimler vasıtasıyla nakledildiğini göstermek amaçlı görünmektedir. Hadîste olduğu gibi senedden hareketle sıhhat değerlendirmesi yapılması için değildir. Tarih kitaplarında bu tür işlem var mıdır? Varsa bütün içerisindeki oranı nedir? Dolayısıyla tarih kitaplarındaki senedlerin elbetteki bir anlamı vardır, ancak hiçbir zaman bir hadîs eserindeki gibi bir anlama gelmemektedir. Unutulmamalıdır ki, çoğu uydurma haberlerin de senedleri vardır. Senedli tarih kitaplarının sunduğu bilgiler arasında bir konuyla ilgili birbirinden oldukça farklı rivâyetlere rastlamak mümkündür. Tarihteki bir olay bir defa olmuşsa onunla ilgili rivâyetlerin birbiriyle örtüşmesi gerekir. Vakıa her zaman böyle olmamaktadır. Aşağıdaki tarihlendirmeler buna örnek verilebilir:

Hız. Peygamber, risâletten sonra Mekke’de bazı tarih kaynaklarına göre; on⁸⁴, bazılarının göre on üç⁸⁵ yıl kalmıştır. Hız. Fâtıma, Rasûlullah’ın vefatından, bazı ifadelerine göre “iki ay”⁸⁶, bazılarının göre “sekiz ay”⁸⁷ sonra vefat etmiştir.

⁸¹ Özafşar, *age.*, s. 196-197.

⁸² Kırbaçoğlu, *age.*, s. 167.

⁸³ Özafşar, *age.*, s. 197.

⁸⁴ et-Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, Thk. Hamdî b. Abdî’l-Mecîd es-Selefi, el-Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Mevsil 1983, 2.b., XII, 109; el-Mübârekfûrî, *age.*, X, 94.

⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretu’n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa Saka ve diğerleri, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, Beyrut 1971, II, 240; el-Mübârekfûrî, *age.*, X, 94.

⁸⁶ Asâkir, Muhammed b. Mükerrrem, *Muhtasarü Târihi Dimeşk*, Thk. Ruhiye en-Nahhâs, Dâru’l-Fikr, Dimeşk 1984, II, 270.

⁸⁷ İbn Asâkir, *age.*, II, 270.

H. Aîşe'nin evlilik yaşından bahseden rivâyetler de aynı karakterdedir⁸⁸.

Burada görüldüğü gibi, bazen tarih kitapları, bir gerçeklik için farklı bilgiler vermektedir. Vakıa hadîslerde de bu tür rivâyetlere rastlanmaktadır. Ancak hadîslerde bu tür ihtilafları çözme adına bazı metotlar geliştirilmiştir. Klasik tarihçilerin böyle bir yaklaşımının olduğu bilinmemektedir.

2. İlk Râvî: Rivâyetin kendisine nispet edildiği ilk kişi kastedilir. Mesela tarihen muttali olması mümkün olmayan birisine, herhangi bir rivâyetin onun tanık olduğu ve bizzat müşahede ettiğini bildiren tabirlerle nispeti, o konuda daha dikkatli olunması gerektiğini ihtar edecektir⁸⁹.

3. Bileşke Râvî: Rivâyetin çeşitli tariklerinin kendisinde toplandığı veya kendisinden dağıldığı râvîyi ifade eder.

4. Değişiklikler: İsnâd ve metnin maruz kaldığı değişiklikler.

Aslında burada kastedilen, hem sened, hem de metindeki değişikliklerdir. Bu durumda 'sened', 'metin inşâsı' içerisinde mi telakki edilmektedir? Böyle ise, bunun daha baştan tasrih edilmesi gerekir.

5. Rivâyet Edildiği Konu: Ale'l-Ebvab eserlerin hangi kitab veya babında geçtiğinin tesbiti. Bu hususun rivâyetin anlam çerçevesi ve konteksi açısından fikir vereceği ifade edilmektedir⁹⁰.

Burada musannef eserlerin müelliflerinin hadîse bakış tarzlarının farklılığı da dikkat edilmesi gereken hususlardan biridir. Bazen musannıflar, en ufak bir irtibat sebebiyle dahi hadîsi zahiren ilgisiz gibi görünen bir yerde zikredebilirler. Ebu Umeyr rivâyeti buna örnek verilebilir.⁹¹

Buhârî bu hadîsi, "insanlar içerisine karışmak" başlığı altında vererek, hadîsin sosyal bağlamına dikkat çekmek istemiş, dolayısıyla hadîsin sadece bu kısmını vererek taktî' yapmıştır. Hadîsin diğer kısımları olan, kuşun ölmesi, çocuğun üzülmesi, Rasûlullah'ın namaz kılması kısımları bu rivâyette yer almamaktadır.

⁸⁸ Bk. Coşkun, Selçuk, "Hadîslerin Tarihe Arzının Uygulamadaki Bazı Problemleri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 20, Yaz, 2004, s. 177-196.

⁸⁹ Özafşar, *age.*, s. 197.

⁹⁰ Özafşar, *age.*, s. 198.

⁹¹ Hadîs, Buhârî'de, "Kitâbu'l-Edeb"de (Edeb Bölümünde), "İnsanların içine karışmak" adlı tercemede şöyle rivâyet edilmektedir: "Enes b. Mâlik şöyle demiştir: Rasûlullah, bizim aramıza karışır; hatta küçük kardeşime; "Ey Ebû Umeyr! Ne yaptın nugayr?" derdi" (Buhârî, "Edeb", 81) Aynı hadisi Müslim, "Kitâbu'l-Âdâb"da, daha sonra en-Nevevî tarafından düzenlenen bab başlıklarından da "Doğduğu zaman çocuğu tahnik etme veya salih birine bu işi havale etmenin, doğduğu günde çocuğa isim koymanın ve onu Abdullah, İbrahim ve diğer Peygamberlerin isimleriyle isimlendirmenin muhablığı babı"nda şöyle rivâyet etmektedir: "Enes b. Mâlik şöyle dedi: Rasûlullah, ahlâk bakımından insanların en iyisiydi. Benim, Ebû Umeyr diye künyelenen bir kardeşim vardı. Rasûlullah (bize) geldiği zaman ona; "Ey Ebû Umeyr! Ne yaptın Nugayr?" derdi. Çünkü kardeşim Nugayr'la oynardı" (Müslim, "Âdâb", 30).

Müslim de bu hadîsi Buhârî gibi edeple ilgili görmüş ve bu bölümde zikretmiştir. Ancak en-Nevevî bunu, çocuğa güzel isim koymayla irtibatlandırmış ve o başlık altında zikretmiştir.

Hatta hadîsi daha başka alanlarla irtibatlandıranlar da olmuş, **İbnu'l-Kâs eş-Şâfi'i**, söz konusu hadîsle ilgili müstakil bir eser yazmış ve onda bu hadîsten elde edilen altmış faydayı açıklamıştır⁹².

Dolayısıyla kullanım bağlamı her zaman doğruyu göstermeyebilir. Bazen post-modernlerin dediği gibi, yeni yeni okumaları yansıtabilir. Her okuyana göre metin yeniden inşâ edilmiş olur. Bu durumda metin inşâsı, orijinal metni tesbit veya doğru anlama değil, inşâyı yapanın metinden anladığı demek olmaktadır.

c. Metin

Burada, metin parçalarının bir araya getirilmiş bütünü kastedilmektedir. Bunun metodu üzerinde detaylı çalışmalar yapılmalıdır.

Klasik eserlerde bir hadîsin hem sened hem de metinlerinin bir araya getirilmesinin önemi ve örneklerine rastlanmaktadır⁹³. Müstahrec⁹⁴, turuk⁹⁵ çalışmaları, hadîs tarihinde senedlerin bir araya getirilmesi çalışmalarıdır. Yine, bazı tahrîc çalışmaları, bir eserde kullanılan bir hadîsin farklı kaynaklardaki rivâyetlerini bulup tesbit etme anlamında, hem sened, hem de metnin bir araya getirilmesine örnek verilebilir. İster sahihayn, ister kütübü sitte, isterse bütün hadîslere yönelik cem çalışmaları olsun⁹⁶, bir anlamda rivâyetleri bir araya toplama çalışmalarıdır. Hatta daha erken dönemlerde, bir rivâyetin farklı metinlerini cem edip rivâyet etme usulüne de rastlanmaktadır. Telfiku'l-hadîs denilen bu usulde; aynı konuda olup da, hocadan tahammulleri ve muhtevaları açısından farklı özellikleri bulunan hadîsler, bu farklılıklarına işaret edilmeksizin birleştirilerek tek hadîsmiş gibi rivâyet edilmiştir⁹⁷. Bunun bir örneğini ez-Zührî vermektedir.

Buhârî'nin farklı yerlerinde çeşitli vesilelerle "İfk Hâdisesi" nakledilmektedir. Söz konusu hadîsin râvilerinden İbn Şihâb ez-Zührî, bu hâdiseyi farklı râvilerden tahammül etmiştir. Bu râviler; Urve b. Zübeyr, Sa'îd b. Müseyyeb, Alkame b. Vakkâs ve Ubeydullah b. Utbe'dir. ez-Zührî, bu dört kişinin rivâyetini bütünleştirerek

⁹² Bk. İbn Hacer, el-Askalânî, *Mukaddimetü Fethi'l-Bârî (Hedyü's-Sârî)*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1988, 4.b., X, 480-482.

⁹³ Bk. Özafşar, *age.*, s. 198-200.

⁹⁴ Bk. Aydınli, *age.*, s. 223.

⁹⁵ Bk. Aydınli, *age.*, s. 321.

⁹⁶ Bk. Aydınli, *age.*, s. 46-47.

⁹⁷ Bk. Aydınli, *age.*, s. 315.

bir hadîs olarak edâ etmiş, bu duruma da dikkat çekmiştir⁹⁸. Şârih el-'Aynî ise; hadîsin bir kısmının başka, diğer kısmının başka bir râvîden alınıp bütünleştirilerek rivâyet edilmesinin caiz olduğunu belirterek⁹⁹, söz konusu uygulamayı onaylamıştır.

Son dönemlerde de buna benzer çalışmalar yapılmıştır. Kâmil Çakın, kadınların akıl noksanlığından bahseden hadîsi¹⁰⁰, Cemal Ağırman kadınların yaratılışı ile ilgili hadîsi¹⁰¹, Mehmet Görmez cuma günü gusletme ile ilgili hadîsi¹⁰², Selçuk Coşkun recm hadîsini¹⁰³, Mustafa Ertürk fiten hadîslerini¹⁰⁴, Habil Nazlıgül cibrîl hadîsini¹⁰⁵ ve M. Emin Özafşar bazı ahkâm hadîslerini¹⁰⁶ bu tarzda işlemişlerdir. Bu araştırmacıların yaptığı işlem, aslında “el-cem’ beyne’r-rivâyât” ve buna bağlı olarak orijinal metni kurgulamaktan ibarettir. Kimisi bunun adına ‘tam metin’, kimisi ‘ortak metin’, kimisi ‘metin inşâsı’, kimisi de ‘rivâyetlerin bütünleştirilmesi’ demiştir. Bu araştırmalara bakıldığında, herkesin bütün metni elde etmek için farklı ve bireysel tarzlar sergilediği görülmektedir. Bu konuda ortak bir metodun ve isimlendirmenin belirlenmesi ve genç araştırmacılara bu metodun tavsiye edilmesi gerekmektedir.

Yukarıda bahsedilen râvî tasarruflarını¹⁰⁷ dikkate alarak, önce ilgili hadîsin asgari müştereginin tesbit edilmesi gerekir. Bir metnin bütünlük içerisinde anlaşılabilmesi için; Kim + hangi sıfatla + kime + ne sebeple + neyi + nasıl + ne zaman + nerede söylemiş veya yapmıştır? sorularının cevaplandırılması gerekir. Bu sıralamayla sorulan sorulara alınan cevaplara (dış siyak), hadîsin dil bütünlüğü (iç siyak) de eklenirse, bir hadîsin bütünlük içerisinde anlaşılması için gerekli olan temel unsurlar sağlanmış olur.

Bu soruların cevabını oluşturacak mahiyetteki rivâyetleri birleştirmek, metni yeniden kompoze etmek demektir. Bu kompozisyona, “metin inşâsı” yerine, parça metinlerin bir araya getirilmesi anlamında “metnin bütünleştirilmesi” denilmesi daha uygun olacaktır. Zira metin inşâsı, bizce fazla iddialı bir ifade olmaktadır.

⁹⁸ Bk. Buhârî, Şehâdât, 15, “Meğâzi”, 34, “Tefsîr” en-Nûr 6/11.

⁹⁹ Bk. el-Aynî, Bedruddin, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, Tsz., XIII, 228.

¹⁰⁰ Çakın, Kamil, “Kadınlarla İlgili Bir Hadîs ve Değerlendirilmesi”, *Dini Araştırmalar*, cilt:1, Sayı:1, Mayıs 1998, s. 5-30.

¹⁰¹ Ağırman, *Cemal, Kadının Yaratılışı*, Rağbet Yay., İstanbul 2001.

¹⁰² Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yay., Ankara 1997, s. 305-307.

¹⁰³ Coşkun, Selçuk, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Aktif Yay., Ankara 2003.

¹⁰⁴ Ertürk Mustafa, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadîsleri Örneği)*, Fecr Yay., Ankara 2005.

¹⁰⁵ Nazlıgül, Habil, *Hadîste Metin İnşâsı ve Metin İnşâsı Açısından Cibrîl Hadîsi Rivâyetleri*, Laçın Yay., Kayseri 2005.

¹⁰⁶ Özafşar, *age*.

¹⁰⁷ Konu için meselâ bk. Erul, Bünyamin, “Rivâyet ve Dirayet Metinlerinde Râvîlerin Tasarrufları”, *AÜİF Dergisi*, Sayı: XLII, Ankara 2001, s. 173-212.

Halbuki biz, sadece elimizdeki verileri yerli yerine koyup, aradaki boşlukları da kendi yorumlarımızla doldurmak suretiyle yeni bir bütünlük oluşturacağız. Bütünleştirilmiş bu metin, her halde önceki rivâyetlerin uygun bir şekilde kompoze edilmesinden ibaret olacaktır. Ancak ortaya çıkan bu bütünün yüzde yüz oranında hadîsin orijinalini oluşturduğu -en azından bu bütünü oluşturanın katkılarının subjektifliği ihtimali göz önünde tutularak- iddia edilmeyecektir. Bu sebeple, daha az iddialı olan “bütünleştirme” tabiri kullanılmalıdır.

2. Metin İnşâsının Uygulamadaki Problemleri

A. Metin İnşâsını Yapanla İlgili Problemler

Parça hadîsler legolara; inşâ edilecek metin de bu legolardan elde edilecek şekle benzetildiğinde¹⁰⁸, oluşturulacak şeklin, şekli yapanın hayal ürünü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Yazılı hadîs kaynaklarının verdiği parça bilgiler, daha çok, bir pazılın bütün halinden bozulmuş legolarına benzemektedir. Eğer pazılın bütün resmi daha önceden görülmüş ve biliniyor ise, parçalar uygun bir şekilde birleştirilip istenilen şekil ortaya çıkarılabilir. Ama eğer “bütün resim” bilinmiyorsa, bütünlükten bozulmuş olan bu legolar, yazılı kaynaklardan istifade ile tekrar inşâ edilmeye çalışılacaktır. Tekrar inşâ işi, pazılı yapanların istedikleri yönde, renklerde, şekillerde olursa doğru olacaktır. Ama bunun bir garantisi yoktur. Herhangi bir parçayı, herhangi bir yere koymakla pazıl tamamlanmış ve bir bütün oluşturulmuş olmamaktadır. İstenilen şekle ve renge uygun yerleştirmeler yapılır, bu yerleştirmeler, pazılı icad edenin yaptığı ile örtüşürse parçalar doğru yerleştirilmiş olacaktır. Yazılı kaynaklar her zaman pazılın bütün resmini sunmaz. Hatta sunmadığı için metin inşâsına gidilir. Bu durumda, Müslümanların nesilden nesile birbirlerinden görerek ve uygulayarak naklettikleri “uygulanagelen/yaşanilagelen sünnet” adını verdiğimiz uygulamaları yardımcı olabilir. Yaşanilagelen sünnette fotoğrafın bütün hali görülmekte, daha sonra, onun parçaları yazılı kaynaklardan toplanmakta ve bütün resme göre yerleştirilmektedir. Namaz kılmayı buna örnek verebiliriz. Müslümanların yüzde kaçını namaz kılmayı Kur’ân’dan veya sünnetten hatta ilmihal kitaplarından öğrenmektedir? Daha önceki uygulamadan öğrendiği bu ibadete ait delilleri ve parçaları daha sonra yazılı kaynaklardan teyit etmekte, parçaları Kur’ân ve hadîs eserlerinden bularak yerleştirmekte ve her parçanın kaynağını öğrenmektedir. Bazı parçaların kaynağı ise Kur’ân ve hadîslerde bulunamamakta, ancak fotoğrafın bütün hali, onların nelerden ibaret olduğu ve nereye konulacağı yönünde doğru bir yönlendirme sunmaktadır. Buna göre, bir müslümanın sadece Kur’ân ve yazılı hadîs kaynaklarının sunduğu parça bilgilerle bütün resmi inşâ

¹⁰⁸ Bu benzetme, daha önceki yıllarda yapılan Gerede Hadîs Meclisi toplantısında değerli hocam Prof. Dr. Abdullah Aydın tarafından yapılmıştı.

etmesi her zaman mümkün olmayabilir. Söz konusu parçaların yerli yerine konulabilmesi için Hz. Peygamberden beri devam edegelen uygulamaların olduğu bir ortamda yetişmek de gerekmektedir. Ancak bu durumda parçalar doğru ve resim tam olarak inşâ edilebilir. Bu imkânı bize, çok da farkında olmadığımız ancak kendimizi içinde bulduğumuz “uygulanagelen sünnet” sunmaktadır. Özellikle ibadetler ve bağlantılı görsel uygulamalar için bu kaynak, hadîs kaynakları kadar güçlü bir bilgi sunmaktadır¹⁰⁹.

Bu durumda metin inşâsı sadece yazılı kaynakların verdiği bilgiyle mümkün olmamaktadır. İşte metin inşâsının önemli problemlerinden biri de budur. Bu kaynak değerlendirilmezse, isteyen önyargılarının yönlendirmesiyle istediği metni inşâ edebilir.

Françis Bacon, “Bizi yanılmalara götüren bir takım ön yargılarımız vardır ki, bunlar gerçeği olduğu gibi algılamamıza engel olurlar”¹¹⁰ derken, ön yargıların ne denli yanıltıcı olduklarını vurgulamak istemiştir.

Önyargı; genelde, bir kişi, görüş, ya da bir şey hakkında, belirli bir takım koşullara, olay, durum ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş ya da oluşturulmuş fikir¹¹¹ veya kısaca, “önceden verilmiş yargı”¹¹² diye tanımlanır. Şüphesiz önyargının oluşumunda çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bunlardan bazılarının, insanın içinde yaşadığı fizikî, ailevî ve sosyal çevre, insanın fizyolojik yapısı, istek, hedef ve amaçları, geçmişteki deneyimleri ve aldığı eğitimi olarak kabul edilmektedir¹¹³.

Bu bağlamda, bir teze duygusal olarak bağlanmaktan, öncülleri, nesnel bir biçimde değil de, önyargılı olarak değerlendirmekten oluşan yanlışlıklar, önyargı yanlışlığı olarak kabul edilmektedir¹¹⁴. Ancak burada; “Acaba insan önyargılarından kurtulabilir mi?” sorusunun cevabını bulmak önemli görünmektedir.

Hemen hemen bütün tutumlar, bir ölçüde önyargı olarak nitelenebilir. Çünkü insanlar tutumlarının haklılığını kanıtlayacak birinci el bilgiye ancak nadiren sahip olabilirler¹¹⁵. Aslında, önyargıların çoğu, ana-baba başta olmak üzere, diğer önyargılı kişilerden öğrenilir. Önyargılı etkenler, bilinçli veya bilinçsiz olarak

¹⁰⁹ Bk. Coşkun, Selçuk, *Sünnet ve Gelenek*, Salkımsöğüt Yay., Erzurum 2010, s. 181-192.

¹¹⁰ Türkoğlan, Orhan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB Yay., İstanbul 1995, s. 28.

¹¹¹ Cevizci, *age*, s. 721; Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 1999, s. 559; Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay., Ankara 2000, s. 572.

¹¹² Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 1979, s. 138.

¹¹³ Bk. Budak, *age*, s. 572; Cevizci, *age*, s. 721; Akarsu, *age*, s. 28.

¹¹⁴ Bk. Cevizci, *age*, s. 43-48

¹¹⁵ Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*, Çev. Hüsnü Arıcı ve diğerleri, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yay., Ankara 1980, s. 367.

insanların önyargılı yetişmesine neden olurlar. Bir bireyin rastladığı, ilişki kurduğu birçok insan önyargılı olabilir ve birey, uyma davranışının bir sonucu olarak bu insanların önyargılarını benimseyebilir¹¹⁶. Böylece oluşan önyargılar, bir kere oluşuktan sonra da kolay kolay değişmezler¹¹⁷.

Bununla beraber önyargılar, bilinçli veya bilinçsiz olmak üzere iki kısımda değerlendirilebilir. Çevrenin etkisiyle zamanla ve iradî olmaksızın oluşan bilinçsiz önyargılardan kurtulmanın çok zor, hemen hemen imkânsız olduğu, bu itibarla ön yargılı olma veya olmamanın iradî bir durum olmadığı söylenebilir. Buna göre insanlar, istedikleri zaman önyargsız davranamazlar. Çünkü herkes, bir şekilde, farkında olmaksızın içinde yaşadığı, beslendiği şartların ve ileriye dönük isteklerinin kuşatması çerçevesinde düşünmekte ve davranmaktadır. Ancak bireyin, bu durumun farkında olması önemli yararlar sağlar¹¹⁸. Bunun yanında, bilinçli diyebileceğimiz önyargılardan, özellikle bilimsel çalışmalarda uzak durma zorunluluğu vardır. Bu tip bir önyargı, ferdi yargılardan bağımsız ve standardize edilmişse, o yargı artık büyük ölçüde nesnel, yani objektif sayılabilir. Aksine, fertlerin bilinçli veya bilinçsiz eğilimlerinin baskın etkisi altında ise, bu yargı öznel yani subjektif olmaktadır¹¹⁹.

Her hadîsin ait olduğu bir bütün ve her bütünü oluşturan farklı rivâyetler vardır. Bu anlamda, ait olduğu bütünden koparılarak rivâyet edilen ve bağımsızmış gibi görünen bir hadîsi, Hz. Peygamber'in maksadına uygun olarak anlamının en sağlıklı yolu, ait olduğu bütün içerisinde değerlendirmektir. Ait olduğu bütünden bağımsız rivâyet edilen parça bir hadîs, aslında savunmasız ve birçok şekilde anlaşılmaya müsaittir. Bu anlaşılmaları yönlendirecek unsurlardan biri de önyargılardır. Daha ilk başta devreye giren ve çoğu zaman devrede olduğunun farkında bile olunamayan önyargılar, bazen bir hadîsin hiç de uygun olmadığı bir anlamda kullanılmasına, yorumlanmasına ve hatta eleştirilmesine neden olabilmektedir.

Bütün araştırmalarda olduğu gibi, hadîs araştırmalarında iki ihtimal söz konusudur: Ya araştırılan konuyla ilgili hadîsler çeşitli bağlamlar bütünlüğünde derlenir ve malzemenin götürdüğü yere gidilir veya sonuç çeşitli önyargıların etkisiyle önceden belirlenir ve ona göre malzeme seçilir. Başka bir ifadeyle, ya hadîslerden hareketle sonuca gidilir veya sonuçtan hareketle hadîslere gidilir. Yani hadîsler, önceden oluşan önyargıları desteklemek için bir piyon gibi kullanılır. Hadîs malzemesinin bolluğu ve çeşitliliği göz önüne alınırsa, her türlü fikri desteklemek için uygun malzemenin bulunabileceğini söylemeye gerek kalmaz. Bu

¹¹⁶ Clifford T. Morgan, *age*, s. 370.

¹¹⁷ Clifford T. Morgan, *age*, s. 370.

¹¹⁸ Usta, Niyazi, "Aklın Kullanımı Hoşgörü ve Toplumsal Barış", *Atatürk ÜİF Dergisi*, Sayı: 16, Erzurum 2001, s. 104.

¹¹⁹ Bk. Türkdoğan, *age*, s. 223.

metotla, araştırmacı ya kendini destekleyen hadîsleri toplayıp kafasında planladığı sonucu dinî temele dayandırmak suretiyle meşrulaştırmak, ya da, kafasındaki yargıya ters düşen hadîsleri toplayıp eleştirmek ister. Önyargının farklı tezahürü olan bu ve benzeri yaklaşımların aslında bilime ve insanlığa hizmetten uzak olduğu da açıktır.

Önyargılar, bugünkü hadîs değerlendirmelerinde daha çok, “**karartma**”, “**kurtulma**” veya “**kurtarma**” şeklinde kendini göstermektedir. Daha açık ifadesiyle, bazıları bir takım hadîsleri kullanarak, Hz. Peygamber’i veya İslâmı karalamak için işe koyulmakta; bazıları, bu tip hadîsleri, Hz. Peygamber’e ve İslâma zarar verdiği düşüncesiyle olsa gerek, acelelikle ve fazla bir anlama çabası göstermeden reddetme yolunu tercih ederek kurtulmaya çalışmakta; bazıları her ne pahasına olursa olsun, bu tür hadîslerin literal anlamada sahîh olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır. Bütün bunlar, aslında sahip olunan bazı önyargıların etkisiyle yapılan parçacı hadîs değerlendirme tipleridir¹²⁰.

Metin inşâsına koyulan bir araştırmacıya; “Neden bir başka hadîs değil de bu hadîsi inşâ etmeyi tercih ettiniz?” sorusu yöneltildiği taktirde alınacak cevap, bilinçli ya da bilinçsiz bir önyargıyı işaret edecektir.

B. İnşa Edilecek Metinle İlgili Problemler

Metin tek başına mı, diğer unsurla mı oluşturulacak? Bu durumda bağlam devreye girecek mi, sebepler hesaba katılacak mı? Burada metinler arası ilişkiler ve bağlam kilit öneme sahiptir.

Metinler Arası İlişki

Metne bazen diğer metinlerle ilişkisi açısından da bakılmakta ve buna; Metinlerarasılık (İng.intertextuality; Fr.intertextualite) denilmektedir. Çağdaş edebiyat kuramında Bahtin, Lotman, Riffaterre, Julia Kristeva’nın incelemeleri, yazılı tüm metinlerin, bütün toplumsal diller gibi birbiriyle diyalog halinde olduklarını göstermiştir¹²¹.

Her metnin ayırıcı bir biçimde diğer metinlerle ilişkili olup, onları yeniden düzenlediğini ve dolayısıyla hiçbir metinde anlamın donmadığını, tam tersine güçlü bir dinamizm içinde yeni baştan oluştuğunu ima eden ‘metinlerarasılık’ tezi ya da teorisine göre, metinler her zaman başka metinler tarafından harekete geçirildiği kadar, başka metinlere gönderimde bulunur. Bu ise, hiçbir metnin benzersizlik veya biricilik iddiasıyla ortaya çıkamayacağı, hiçbir metnin kendi anlamını dayatamayacağı anlamına gelir. Metinlerarasılık tezi, ikinci olarak hiçbir şeyin mutlak ve özgün olmadığını, her şeyin başka her şeyle bağlantılı olduğunu

¹²⁰ Bk. Coşkun, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, s. 90.

¹²¹ *Büyük Larousse Sözlük Ansiklopedisi*, XIII, 8073.

dile getirir¹²². Bu, hiçbir metinde anlamın donmadığını, tam tersine anlamın çoğul bir dinamizmle oluştuğunu gösterir. Bu bakımdan bir eserin icad edilmesi hiçbir zaman tekil değil, belirleyici edebî düşünceler ortamında gerçek bir üretim¹²³ olmaktadır.

Metnin Görünmeyen Öğeleri

Buna bir de metnin görünmeyen öğelerini eklemek gerekir. Metin inşâsından bahsedenler, aynı eserlerinde metnin görünmeyen unsurlarından da bahsetmektedirler. Hatta şöyle denilmektedir: “Bir haber metni hangi öğelerden oluşmaktadır? diye sorulacak olsa, ve buna; “harf, edat, kelime, isim-fiil cümleleri vb. unsurlardan” diye cevap verilse, bu cevap eksik olacaktır. Binaenaleyh, bir metnin tahlilini de bu öğelerin anlam çerçeveleri ile sınırlı tutmak hiçbir zaman gerçek sonucu vermeyecektir. Çünkü bir haberin metni, harfi bünyesinden daha fazla bir şeydir”¹²⁴.

Bu anlayış karşısında **şu soru sorulmalıdır**: Metin nedir? Daha önce teorik olarak sadece bir rivâyetle sınırlandırılmış olması, uygulamada doğru mudur? Metni bir rivâyetle ve onun versiyonlarıyla sınırlandırmak, metin inşâsı uygulaması için yeterli midir?

Yukarıda metnin bütünlüğünü ortaya çıkarmak için bazı soruların sorulması ve cevaplanması gerektiğinden bahsedilmişti. Bütün bu soruların cevabını sadece bir hadîs metninde bulmak oldukça güçtür. Ancak, aynı konudan bahseden hadîsler veya bir hadîsin farklı varyantları bütünleştirildiğinde bunların büyük bir kısmına cevap bulunabilir. Yine de cevapsız kalabilen sorular olabilir. Onlar da değişik bilgilerin yönlendirmesiyle cevaplandırılabilir.

Her ne kadar bazı dilciler, zaman zaman anlamın bağlamdan bağımsız olduğunu öne sürmüşlerse de¹²⁵, çoğunluğa göre bağlam, anlama faaliyetinin en önemli unsurlarından biri olarak kabul edilmiştir. Bağlam; iletişim olayının sözlü veya yazılı söyleyişinin, içinde yer aldığı ortamdır. Bağlam, öncelikle yer ve zaman boyutlarını, konuşan ile dinleyen arasındaki ilişkiyi içine alır. Bunlara, konuşan ve dinleyenin önyargı, önbilgi, görüş, kanaat ve beklentileriyle, her türlü kişisel davranışlarını ve toplumsal özelliklerini de eklemek mümkündür¹²⁶.

Bilindiği üzere, her düşünce, kendi bağlamında anlamlı ve değerlidir. Farklı bağlamlarda yer alan düşünceler, farklı doğruluk ve geçerlilik ölçütlerini gerekli kılabilir. Bir düşünce veya bir düşünce sistemini anlamamanın en iyi yolu, onu kendi

¹²² Cevizci, *age.*, s. 646-647.

¹²³ *Büyük Larousse Sözlük Ansiklopedisi*, XIII, 8073.

¹²⁴ Özafşar, *age.*, s. 285.

¹²⁵ Bk. Palmer, F.R., *Semantik*, Çev. Ramazan Ertürk, Kitâbiyât, Ankara 2001, s. 59-63.

¹²⁶ Görmez, *age.*, s. 297.

bağlamı içinde görmek ve anlamaya çalışmaktır. Anlama, ancak bu şartlarla doğru anlama olabilmektedir¹²⁷.

Düşünce, geliştiği, ortaya çıktığı bu ortamdan koparıldığı zaman, anlamında kaybolmalar başlar. Örneğin; bir fotoğraftaki yüzün sadece bir bölümünü insanlara göstererek, onun öfkeli mi, yoksa üzüntülü mü olduğu sorulsa, verilen cevaplar birbirinden farklı ve kesin olmayacaktır. Fotoğraftaki yüzün bütünü gösterildiği takdirde, alınan cevaplar biraz daha güvenilir olacaktır. (Hadis için düşündüğümüzde, buraya kadarki kısım, dil bütünlüğünü (iç bağlam) oluşturmaktadır). Fakat, fotoğraftaki resim; hareket ve derinlik kazandırılmak suretiyle animasyon filmi haline getirilerek gösterildiğinde, yargıların çok daha gerçeğe uygun olacağı görülecektir. Son olarak bu filmdeki insan, belli bir mekânla birlikte meselâ bir cenaze töreni ortamında gösterilse, sorulan soruya alınacak cevaplar daha net ve yanılmaz olacaktır¹²⁸. İşte, bu fotoğrafın hareketli bir film haline getirilmesi ve belli bir ortam içerisinde gösterilmesi, bağlam/ortam/çevre bütünlüğünü ve bunun anlamaya katkısını örneklendirmektedir¹²⁹.

Görüldüğü üzere, ifadelerle kastedilen anlamlar, bağlamlar içerisinde ortaya çıkar ve ancak onlar aracılığıyla sağlıklı bir şekilde anlamlandırılırlar¹³⁰. Zira ifadeler, dünyadan bağımsız, boşlukta değil, zaman ve mekân ilişkileri içerisinde bulunurlar¹³¹. Dolayısıyla her sözün bir temel anlamı, bir de bağlamsal anlamı bulunmaktadır. Doğru anlama, ancak bu ikisinin bütünleştirilmesiyle mümkün olabilmektedir.

Her sözün bir temel anlamı bir de bağlamsal anlamı olduğu gibi, aynı şekilde her hadîsin de bir temel anlamı, bir de bağlamsal anlamı vardır. Hadîsin söylenme amacı, hadîsin vürûd sebebi, hadîs metninde geçen bir hükmün hikmeti veya illeti, ancak bağlamın doğru tespit edilmesiyle anlaşılabilir. Bütün bunları, sadece manayla rivâyet edilen hadîslerin lafzında aramak doğru değildir¹³².

Ancak burada bağlamla ilgili olan esbâb-ı vürûd tespit konusunda önemli bir probleme değinmek gerekir. Bağlamın anlam açısından arz ettiği en önemli hususlardan biri, hadîsin söylenme sebebini tespit etmektir. **Esbâb-ı vürûd**, hadîsin söylenme ve yapılma nedenlerini inceleyen bilim demektir¹³³. Hadîsin söylenme

¹²⁷ Ünver, Mustafa, *Kur'ân'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Sidre Yay, Ankara 1996, s. 69; Ayrıca bk. Keleş, Ahmet, *Hadîslerin Kur'ân'a Arzı*, s. 128-136.

¹²⁸ Bk. Ünver, *age*, s. 70.

¹²⁹ Coşkun, *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, s. 260.

¹³⁰ Rickman, H.P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, A.Ü. Basımevi, Ankara 1992., s. 6.

¹³¹ Rickman, *age*, s. 112.

¹³² Görmez, *age*, s. 296.

¹³³ Geniş bilgi için bk. es-Suyûtî, *Esbâbu Vurûdi'l-Hadîs*, Thk. Yahya İsmail Ahmed, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Bey-

veya yapıma sebebi, bazen hadîsin içerisinde olur, bazen de olmaz. Bu nedenler bazen bir tane olur, bazen birden çok olabilir. Bazen de bariz olmayabilir. Bu durumlarda **sebeb-i vürûd** da, hadîsin sened ve metin bütünlüğünden hareketle **yeniden inşâ edilmeye çalışılır**. Bu, ilk dönemlerden itibaren denenen bir husustur. Bu konuyla ilgili bir örnek vermekle yetineceğiz.

İmâm eş-Şâfi'î *Risâle*'nin bir yerinde şu başlığı koymuştur: "Bir hadîste yer alan ve (sebebi) başka bir hadîsin delâletiyle anlaşılan yasak"¹³⁴. İmâm eş-Şâfi'î, bu başlık altında, Ebû Hureyre'nin Rasûlullah'tan rivâyet ettiği şu hadîsi nakleder: "Sizden biriniz, kardeşinin nikâhlamak istediği (dünürücü olduğu) kimseye evlenmek için talip olmasın"¹³⁵. İmâm eş-Şâfi'î devamla şunları söyler: Eğer Hz. Peygamber'in kişinin, kardeşinin nikâhlanmak istediği kimseye evlenmek için talip olmasını yasaklamasının özel bir anlam ve sebebi olduğunu gösteren bir husus bulunmasaydı, zahirde o şahsın, kardeşinin dünür olduğu kimseyi istemesi, onun bu konudaki girişimi başladığı andan itibaren, bu işten vazgeçtiği ana kadar haram olurdu¹³⁶. Hz. Peygamber'in; "Sizden biriniz, kardeşinin nikâhlamak istediği kimseye evlenmek için talip olmasın" sözü; belki de bir cevaptır ki, bununla Hz. Peygamber, hadîsin içerdiği bir hususu kastetmiştir. Onu rivâyet eden kimse, Rasûlullah'ın bu sözü söylemiş sebebinin işitmemiştir. Bu yüzden Ebû Hureyre ve İbn Ömer, hadîsin bir kısmını rivâyet etmişler, veya onlar hadîsin bir kısmında şüpheye düşmüşler ve şüpheye düştükleri kısmı rivâyet etmemişlerdir¹³⁷. Yani Hz. Peygamber'e şöyle bir soru sorulmuş olabilir: Bir kimse bir kadına dünür olmuş, o da buna rıza göstermiş ve onunla nikâhlanmak için izin vermiştir. Sonra kadına daha iyi birisi talip olmuştur. Bunun için kadın, izin verdiği ilk adamdan vazgeçmiştir. İşte Hz. Peygamber, bu durumda olan kadına dünür olmayı yasaklamıştır¹³⁸. eş-Şâfi'î bu hadîsin sebeb-i vürûdunu kendisi inşâ etmekte, böylece hadîsin inşâ edilmiş sebebi vürûdla birlikte anlaşılması gerektiğini ihlas etmektedir.

O, hadîsin sebeb-i vürûdunun böyle özel bir durumla ilgili olduğunu, hadîsin başka rivâyetler bütünlüğünde değerlendirilmesinden çıkarmaktadır. Zira, başka bir olay buna delâlet etmektedir. Fâtıma bintu Kays'ı kocası boşamış, Rasûlullah ona, Abdullah İbn Ümmi Mektûm'un evinde iddet beklemesini, ve iddeti bitince de haber vermesini söylemiş. Fâtıma, iddeti bitince kendisine Muâviye ve Ebû Cehm'in evlenme teklifinde bulduklarını Hz. Peygamber'e haber vermiş, bunun

rut 1984, s. 10-29.

¹³⁴ eş-Şâfi'î, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, Thk. Muhammed Seyyid Kilânî, Kültür Yay., İstanbul 1985. s. 137.

¹³⁵ Buhârî, "Nikâh", 45; Müslim, "Nikâh", 38; Ebû Dâvud, "Nikâh", 17; Tirmizî, "Nikâh", 38.

¹³⁶ eş-Şâfi'î, *er-Risâle*, s. 137.

¹³⁷ eş-Şâfi'î, *age*, s. 138.

¹³⁸ eş-Şâfi'î, *age*, s. 138.

üzerine Hz. Peygamber; “Ebû Cehm sopasını omuzundan indirmez (Çok seyahat eden veya karısını çok döven biridir)¹³⁹. Muâviye ise yoksuldur, malı mülkü yoktur. Sen Üsâme b. Zeyd ile evlen” demiştir. Fâtıma; “Ben ondan hoşlanmıyorum” demiş, Hz. Peygamber de; “Sen Üsâme ile evlen” demiştir. Fâtıma bunun üzerine Üsâme ile evlenmiş ve sonunda bu evlilikten çok memnun kalmıştır¹⁴⁰. İşte İmâm eş-Şâfi’î, bu olaydan hareketle, yukarıdaki hadîsin özel bir sebab-i vürûdunun olması gerektiğini söylemektedir. Zira, Fâtıma, Hz. Peygamber’e kendisine Muâviye ve Ebû Cehm’in talip olduklarını söylemesine rağmen, Hz. Peygamber onu Üsâme ile evlendirmiştir. Hz. Peygamber, Muâviye ve Ebû Cehm’in ona birbiri ardından evlenme teklif ettiklerini biliyordu. Buna rağmen onun bunlarla evlenmesini menetmiş, ona; “biri evlenme talebinden vazgeçmedikçe, ötekinin sana dünür olma hakkı yoktur” dememiş, onların evlenme talebinin üstüne, onu Üsâme ile evlendirmiştir. Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Onların evlilik teklifleri, tekliften öteye geçmemiş, Fâtıma onlardan herhangi birine izin vermemiştir. Böyle olsaydı Rasûlullah söz verdiği kişiyle evlenmesini isterdi¹⁴¹.

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber yukarıdaki sözlerinin sebebini zikretmemiş, eş-Şâfi’î, hadîsleri bütünleştirmek suretiyle sebab-i vürûdu inşâ etmiş, daha sonra da hadîsi, inşâ ettiği bu sebebe dayanarak anlamıştır.

Bu durum, aslında söylenen bir sözün veya yapılan bir eylemin nedenini tespit etme problemidir. Zira neden, her zaman fâil tarafından ifade edilmez, bazen olaya veya söze şahit olanlar, bunun sebebini anlar ve olayı veya sözü, bununla bağlantılı olarak değerlendirirler. Çünkü hadîsin söylenme sebebi bazen açık bazen de kapalı olabilmektedir. Her iki durumda da sebebi tayin eden, sözün söylendiği veya fiilin yapıldığı anda etrafta bulunanlardır. Onlar bu sebebi, birtakım karinelere hareketle tayin ederler. Bundan dolayı biz, hadîslerin anlaşılmasında “sebeb” bildiren durumları ifade için kullanılan “esbâb-ı vürûd”u, dolaylı nedenler ve ilişkileri de kapsayan “bağlam” içerisinde değerlendirmeyi uygun buluyoruz. Zira bağlam içinde hem sebep, hem de sebebin sebepleri bulunmaktadır. Ayrıca esbâb-ı vürûd, tek başına asr-ı saadetin fotoğrafını ortaya koymak için yeterli değildir. Bu fotoğrafı bütünlük içerisinde inşâ edebilmek için, yine bu rivâyetlerden yararlanmak kaydıyla, tarihi malzemeyi tenkit süzgecinden geçiren bir tarihçi gibi değerlendirmek gerekir. Çünkü, hadîsler, hukuk metinleri gibi def’aten vaz’ edilmiş değillerdir. Bunlar, yirmi üç senede vakıalar muvacehesinde, yaşanan hayata müdahale formunda sadır olmuşlardır¹⁴².

¹³⁹ Müslim, “Talâk”, 36 (4 nolu dipnottan).

¹⁴⁰ Bk. Ebû Dâvud, “Talâk”, 39; Müslim, “Talâk”, 36.

¹⁴¹ Bk. eş-Şâfi’î, *er-Risâle*, s. 139.

¹⁴² Polat, Selahattin, “Hadîslerin Kur’ân’a Arzının Problemleri”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 1998, s. 177-185., s. 177.

Olaya bu açıdan bakınca, bağlamın farklı tiplerinden bahsedebiliriz. Bunlardan başlıcaları; sosyal, kültürel, beşerî, psikolojik, mekânsal, coğrafi ve zamansal bağlamlardır.

C. Temel Alınacak Kaynaklarla İlgili Problemler

Metin inşâsı uygulamasında, hangi kaynakların kullanılması gerektiği açıklığa kavuşturulmalıdır. İlk dönem kaynak mı, sahih kaynak mı esas alınacaktır? Muahhar sahih kaynak esas alınacaksa ilk metnin oluşturulmasından nasıl emin olunacaktır? İlk dönem kaynak esas alınacaksa, bunun sıhhatinden nasıl emin olunacaktır?

Hadîs literatürünü oluşturan ilk tasnif çeşitleri, genelde ale'l-ebvâb ve ale'r-ricâl kısımlara ayrılmaktadır¹⁴³. Konu esasına göre eser yazan bir müellif; bir hadîs, kendisine kadar bir bütün olarak rivâyet edilmiş olsa bile, söz konusu hadîs eğer birkaç konudan bahsediyorsa, hadîsi parçalayıp, ilgili konu başlıklarında zikredebilir. Meselâ içerisinde aynı anda hem nikâh, hem talak, hem de nafaka ile ilgili hususlar bulunan bir hadîsin, nikâhla ilgili kısmını Kitâbu'n-Nikâh'ta, boşanma ile ilgili kısmını Kitâbu't-Talâk'ta, nafaka ile ilgili kısmını da Kitâbu'n-Nafaka'da verebilir.

Müsned ve mu'cem türü eserler, râvîler esas alınarak oluşturuldukları için râvîler (ister sahâbî râvî, isterse müellifin hocası olan râvî olsun) neyi rivâyet etmişlerse, onu nakletmeye çalışırlar¹⁴⁴. Konu esasına göre yazılmayan bu eserlerde, konu bütünlüğünü sağlama endişesinden kaynaklanabilen taktî, ihtisâr gibi metnin iç bütünlüğünü bozabilecek rivâyet tasarrufları daha az görülmele birlikte müellife gelinceye kadar hadîsi rivâyet eden râvîlerin bu tür tasarruflarda bulunmuş olabileceği ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Durum bu olunca, bu tür eserlerin, metnin iç bütünlüğünü sağlama açısından daha avantajlı olduğu kabul edilebilir. Bununla beraber söz konusu eserlerdeki hadîsler, genelde kendilerini kuşatan bağlam ve bağlayıcılıkla ilgili rivâyetlerden koparıldıkları için, konu bütünlüğü açısından zayıf kalabilmektedir. Yine de bu eserlerin, bir râvînin rivâyet ettiği hadîsleri toplu halde sunmaları, bütünlük açısından önemli bir husus olarak değerlendirilebilir.

Bu durumda temel kaynak olarak ale'l-ebvâb eserler mi, ale'r-ricâl eserler mi esas alınacaktır? Ale'l-ebvâb olup ilk kaynaklardan biri esas alındığında (Mâlik'in Muvatta'ı gibi), müellifin hadîs üzerinde tasarrufta bulunup bulunmadığı önemli değil midir? Ale'l-ebvâb demek, her türlü ihtisâr, taktî gibi tasarruflara uygun eser demektir. Bu eser esas alındığında, daha sonraki bir eserdeki ziyâde yanlışlanabilir mi? Bu eserin hadîsin tam metnini verdiği kanaatine nasıl ulaşılabilir?

¹⁴³ Bk. Ebû Zehv, Muhammed, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Mısır, tsz. s. 363-367.

¹⁴⁴ Bk. Abdu'l-Mühdî, Ebû Muhammed, *Turuku Tahrîci Hadîs*, Dâru'l-İ'tisâm, Kahire tsz., s. 137.

Muahhar sahih kaynak esas alındığında, mukaddem eserlerdeki farklı veya noksan ifadeler nasıl yorumlanacaktır?

Metin inşâsının bu bölümünde bu ve benzer sorulara cevap verilmelidir.

Sonuç

Kavram olarak “Metin inşâsı” terkîbi ve bu terkîbi oluşturan “metin” ve “inşâ” terimleri, çeşitli anlayış ve bilim dalları tarafından farklı açılardan ele alınmış ve farklı anlamlar yüklenmiştir. Bu sebeple farklı anlam ve kullanımlara sahip olan bu kavramlardan neyin kastedildiği hadîs ilmi çerçevesinde netleştirilmelidir.

Klasik hadîs kaynaklarında parça metinlerin ve senedlerin bir araya getirilmesi işlemi için müstahrec, turuk, tahric, telfiku'l hadîs ve cem' gibi kavramlar kullanılmıştır. Son dönemlerde de bu kapsamda birtakım çalışmalar yapılmış ve farklı şekillerde isimlendirilmiştir. Gerek geçmiş dönemlerde gerekse son dönemlerdeki çalışmalara bakıldığında yapılan işin, aslında farklı rivayetlerin veya parça metinlerin bir araya getirilip bütünleştirilmesinden ibaret olduğu görülecektir. Bu sebeple bu işlem için “metin inşâsı” tabirinden ziyade “metnin bütünleştirilmesi” ifadesinin kullanılması daha isabetli olacaktır.

Metin inşâsında daha çok parça metinler üzerinden gidilecek olması ve uygulanagelen sünnete yer verilememesi bu metodun en önemli problemlerinden biridir. Öte yandan metnin mahiyetinin ve sınırlarının tam olarak belirlenememesi, harfî unsurların yanında metni oluşturan mana ve ruhun, metnin diğer metinlerle ilişkisinin ve metnin çeşitli bağlamlarının ihmal edilmesi bu uygulamanın başka bir olumsuz tarafını oluşturmaktadır. Bütün bunlara ilaveten bu metodun uygulanışı sırasında hangi kaynakların esas alınıp, hangilerinin öne alınıp hangilerinin sonraya bırakılacağı net olmaması, bizi şu sonuca ulaştırmaktadır: Söz konusu usûl, her ne kadar araştırmacıyı belli bir noktaya ulaştırırsa da tek başına bu metotla hedeflenen nihai ve genel geçer bir sonuca varılacağı iddia edilmesi, oldukça zor gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

Abdu'l-Mühdi, Ebû Muhammed, *Turuku Tahrîci Hadîs*, Dâru'l-İ'tisâm, Kahire tsz.

Ağırman, Cemal, *Kadının Yaratılışı*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2001.

Ahmed b. Fâris, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Lüğâ*, Thk: Abdusselâm Muhammed Harun, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 2.b., Mısır 1972.

Ahmed Ömer Hâşim, *Kavâidu Usûli'l-Hadîs*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1984.

- Akarsu, Bedia, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 1979.
- Akyüz, Ali, *Sa'îd b. Mansur'un Musannefinin Yeniden İnşası*, İstanbul 1997.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, Ana Yayıncılık, İstanbul 1994.
- Asâkir, Muhammed b. Mükerrrem, *Muhtasarı Târihi Dimeşk*, Thk. Ruhiye en-Nahhâs, Dâru'l-Fikr, Dimeşk 1984.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadîs İstılahları Sözlüğü*, İFAV, İstanbul 2009.
- Aynî, Bedruddin, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Dâru'l-Fikr, Tsz.
- Bağdâdî, Hatîb, *el-Kifâye fî İlmi'r-Rivâye*, Thk. Ahmed Ömer Hâşim, Dâru'l-Ki-tâbi'l-Arabî, Beyrut 1986.
- Budak, Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2000.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *es-Sahih*, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul, tsz.
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Gelişim Yayınları, İstanbul 1986.
- Cevizci, Ahmet, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma, İstanbul 2002.
- Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş Ders Kitabı*, Çev. Hüsnü Arıcı ve diğerleri, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları, Ankara 1980.
- Coşkun, Selçuk, "Hadîslerin Tarihe Arzının Uygulamadaki Bazı Problemleri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl:8, Sayı:20, Yaz,2004, ss.177-196.
- *Hadîs Değerlendirmelerinde Bütünlük*, Aktif Yayınları, Ankara 2003.
- *Sünnet ve Gelenek*, Salkımsöğüt Yayınları, Erzurum 2010.
- Çakın, Kamil, "Kadınlarla İlgili Bir Hadîs ve Değerlendirilmesi", *Dini Araştırmalar*, cilt:1, Sayı:1, Mayıs 1998, s. 5-30.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 1984.
- Durmuş, İsmail, "İnşâ", *DİA*, XXII, s. 334-337.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, es-Sünen, Thk. Kemal Yusuf el-Hût, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1988.
- Ebû Zehv, Muhammed, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî , Mısır tsz.
- Ertürk, Mustafa, *Metin Tenkidi (Gayb ve Fiten Hadîsleri Örneği)*, Fecr Yayınları, Ankara 2005.

Erul, Bünyamin, "Rivâyet ve Dirâyet Metinlerinde Râvîlerin Tasarrufları", *AÜİF Dergisi*, Sayı: XLII, Ankara 2001, s. 173-212.

Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. Osman Akınhay-Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 1999.

Görgün, Tahsin, "İnşa", *DİA*, XXII, s. 339-341.

Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadîsin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, TDV Yayınları, Ankara 1997.

İbn Cemâ'a, Bedruddin Muhammed b. İbrahim, *el-Menhelu'r-Revî*, Thk: Muhyiddin Abdurrahman Ramazan, Dâru'l-Fıkr, Suriye 1986.

İbn Hacer, el-Askalânî, *Mukaddimetü Fethi'l-Bârî (Hedyü's-Sârî)*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1988.

İbn Hişâm, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa Saka ve diğerleri, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1971.

İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1990.

İbrahim Mustafa ve diğerleri, *el-Mu'cemu'l-Vasît*, Çağrı Yayınları, İst. 1989.

İngilizce-Türkçe Redhouse Sözlüğü, Sev yayıncılık, İstanbul 2000.

Keleş, Ahmet, *Hadîslerin Kur'ân'a Arzı*, s. 128-136.

Kırbaçoğlu, Hayri, *Alternatif Hadîs Metodolojisi*, Kitabiyat, Ankara 2002.

Kızılkaya, Sabri, *İsnâd ve Metin Çözümlemeleri Bağlamında Geleneksel ve Yeni Yaklaşımlar*, Ankara 2008, (Basılmamış Doktora Tezi).

Koçyiğit, Talat, *Hadîs Terimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara 1992.

Leknevî, Abdulhay, *Zaferu'l-Emânî fî Muhtasari'l-Cürcânî*, Thk: Takıyyuddin en-Nedvî, el-Dâru'l-Kalem, Hindistan 1995.

Muhammed Accâc el-Hatîb, *el-Muhtasaru'l-Vecîz fî Ulûmi'l-Hadîs*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1991.

Müslim, İbn Haccâc, *es-Sahih*, Thk. Muhammed Fuad Abdulbâkî, el-Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul, tsz.

Nazlıgül, Habil, *Hadîste Metin İnşâsı ve Metin İnşâsı Açısından Cibril Hadîsi Rivâyetleri*, Laçın Yay., Kayseri 2005.

Özafşar, Mehmet Emin, *Hadîsi Yeniden Düşünmek*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 1998.

Palmer, F. R., *Semantik*, Çev. Ramazan Ertürk, Kitâbiyât, Ankara 2001.

Polat, Selahattin, “Hadîslerin Kur’ân’a Arzının Problemleri”, *Sünnetin Dindeki Yeri*, Ensâr Neşriyat, İstanbul 1998.

Rickman, H.P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, A.Ü. Basımevi, Ankara 1992.

Suyûtî, Celaluddin, *Tedrîbu’r-Râvî fî Şerhi Takrîbî’n-Nevevî*, Thk: Ahmed Ömer Haşim, Dâru’l-Kitâbî’l-Arabî, Beyrut 1989.

—————*Esbâbu Vurûdi’l-Hadîs*, Thk. Yahya İsmail Ahmed, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1984.

Şâfi’î, Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, Thk. Muhammed Seyyid Kilânî, Kültür Yayınları, İstanbul 1985.

Şehîd es-Sânî, *er-Riâye fî İlmi’d-Dirâye*, Thk. Muhammed Ali Bakkal, Mektebetü Âyetillahiluzma, 1408.

Şâkir, Ahmed Muhammed, *el-Bâisu’l-Hasîs Şerhu İhtisâri Ulûmi’l-Hadîs*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut tsz.

Taberânî, Süleyman b. Ahmed, *el-Mu’cemu’l-Kebîr*, Thk. Hamdî b. Abdi’l-Mecîd es-Selefi, el-Mektebetü’l-Ulûm ve’l-Hikem, Mevsil 1983.

Tahhân, Mahmud, *Teysîru Mustalahi’l-Hadîs*, Mektebetü’l-Me’ârif, Ritad, 1985.

Tehânevî, Zafer Ahmed, *Kavâ’id fî Ulûmi’l-Hadîs*, Thk: Abdulfettâh Ebu Ğudde, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 2007.

Tîbî, Hüseyin b. Abdullah, *el-Hulasa fî Usuli’l Hadîs*, Thk. Subhî es-Sâmarraî, Reîsü’d Dîvani’ Evkaf, Irak 1971, s. 30.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *es-Sünen* (el-Câmiu’s-Sahih), Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru’l-Fikr.

Topaloğlu, Bekir-Karaman, Hayrettin, *Arapça-Türkçe Yeni Kâmus*, Nesil Yay. İst. 1989.

Tuğlacı, Pars, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, Pars Yayınları, İstanbul 1972.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005, 10. Baskı.

Türkoğan, Orhan, *Bilimsel Değerlendirme ve Araştırma Metodolojisi*, MEB Yayınları, İstanbul 1995.

Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadîs Terimleri Sözlüğü*, TDV Yayınları, Ankara 1992.

Usta, Niyazi, “Aklın Kullanımı Hoşgörü ve Toplumsal Barış”, *Atatürk ÜİF Dergisi*, Sayı: 16, Erzurum 2001.

Uzun, Mustafa, “İnşâ”, *DİA*, XXII, s. 338-339.

Ünver, Mustafa, *Kur'ân'ı Anlamada Siyakın Rolü*, Sidre Yayınları, Ankara 1996

<http://hermenotik.blogspot.com/2008/03/tashih-ve-redakte-hakkinda.html>,
Erişim tarihi:23.11.2011;

http://www.hanifdostlar.net/forum_posts.asp?TID=5102&KW=kabe&PN=0&TPN=42, Erişim tarihi: 21.11.2011.

<http://www.mahmutsait.tr.gg/ORTA%C7A%26%23286%3B-%26%23304%3BSLAM-D-Ue-NYASINDA-ZINDIKLAR-VE-M-Ue-LH%26%23304%3BDLER.htm>, Erişim Tarihi: 23.11.2011.

<http://www.sonpeygamber.info/enes%E2%80%99in-gunlugu> Erişim tarihi:23.11.2011.